

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Могилянська школа журналістики

Магістерська робота

Освітній ступінь – магістр

на тему: **«Особливості роботи українських воєнних
кореспондентів в умовах воєнного стану (період з 24-го
лютого 2022 року - до 1 травня 2023 року)»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
спеціальності 061 Журналістика
Олійник Тетяна Вікторівна

Керівник Дуцик Д.Р.
кандидат філологічних наук, старший
викладач

Рецензент Федчун С. Ю.

Магістерська робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____
«____» _____ 2019р.

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОБОТИ ВОЄННИХ КОРЕСПОНДЕНТІВ.....	7
1.1. Поняття пов’язані з роботою воєнних журналістів в Україні....	7
1.2. Правові норми та обмеження для роботи воєнних кореспондентів, які діють в Україні під час дії воєнного стану (24 лютого 2022 року – 1 травня 2023 року).....	9
РОЗДІЛ II. РОЛЬ ФРЕЙМ-АНАЛІЗУ У ДОСЛІДЖЕННІ РОБОТИ ВОЄННИХ ЖУРНАЛІСТІВ.....	12
1.1. Теорія фреймінгу.....	12
1.2. Фрейм-аналіз у медіа дослідженнях.....	16
РОЗДІЛ 3. ГЛИБИННЕ ІНТЕРВ’Ю ЯК МЕТОД ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ ПРО РОБОТУ ВОЄННОГО ЖУРНАЛІСТА.....	20
3.1. Специфіка та типологічні особливості глибинного інтерв’ю у медіа дослідженнях.....	20
3.2. Етапи та процес проведення глибинних інтерв’ю з воєнними журналістами.....	23
РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	28
4.1. Підготовка журналістів до роботи у зоні бойових дій.....	28
4.2. Гарантії безпеки під час роботи на лінії фронту.....	32
4.3. Зміни у доступі до інформації для журналістів під час дії воєнного стану (24 лютого 2022 року – 1 травня 2023 року).....	38
4.4. Рекомендації для безпечної та ефективної роботи журналістів у зоні бойових дій.....	45
ВИСНОВКИ.....	49

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	57

ВСТУП

В умовах, коли в Україні вже дев'ятий рік тривають бойові дії, і другий рік відбувається повномасштабне вторгнення важливо приділити увагу особливостям роботи воєнних кореспондентів. За даними Інституту Масової Інформації [12] від 24 лютого 2022 року до 22 травня в Україні загинуло внаслідок широкомасштабного вторгнення 59 журналістів. Із них 10-ьох вбили під час виконання професійних обов'язків. Цей факт підтверджує думку про те, що висвітлення і документування досвіду воєнних кореспондентів важливе задля збереження пам'яті про їхню роботу, документування їхніх вмінь та знань про свою і роботу і задля збору нових рекомендацій для журналістів, які планують працювати у зоні бойових дій.

Журналісти зіштовхнулися у роботі з низкою проблем, які можуть перешкоджати їхній роботі й загрожувати життю і здоров'ю. Такі аспекти та нові обмеження, які почали впливати на роботу воєнних кореспондентів, важливо висвітлити у науковому дослідженні.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в Україні триває війна і нові покоління кореспондентів будуть висвітлювати її у своїй роботі, для них потрібно зібрати та описати особливості роботи у зонах бойових дій.

Новизна дослідження з наукової точки зору полягає в тому, щоб розширити межі проведених раніше досліджень на тему воєнної журналістики і додати у поле дослідників тему із висвітленням роботи воєнних журналістів, ґрунтуючись на їхньому досвіді роботи.

Метою цього дослідження є з'ясування того, які є особливості роботи воєнних кореспондентів в Україні під час воєнного стану, з якими обмеженнями, проблемами та безпековими гарантіями зіштовхуються журналісти.

Для досягнення поставленої мети було виокремлено ряд **завдань**:

1. Визначити та описати ключові характеристики роботи воєнного журналіста у зоні бойових дій
2. Встановити які зміни відбулись у доступі до інформації під час дії воєнного стану в Україні (24 лютого 2022 року - 01 травня 2023)
3. Простежити, які гарантії безпеки від інстанцій різних рівнів гарантуються воєнному журналісту.

Об'єктом дослідження є воєнні кореспонденти, які проводили роботу у зоні бойових дій у період з 24 лютого 2022 року по 01 травня 2023.

Предмет дослідження: особливості роботи воєнних кореспондентів у зоні бойових дій, їхній досвід, спостереження та рекомендації.

Дослідницькі питання:

- з якими труднощами та особливостями відрізняється робота воєнних кореспондентів під час дії воєнного стану в Україні.
- які рекомендації, пов'язані із роботою воєнних кореспондентів, можуть виділити журналісти практики

Відповідно до мети цього дослідження обрали **метод** глибинного інтерв'ю. Такий метод допоможе дізнатися на практичному, а не теоретичному досвіді, про те, як працюють воєнні кореспонденти в умовах воєнного стану в зонах бойових дій.

Вибірка респондентів залучає журналістів із всеукраїнських медіа, регіональних та західних; тих, хто висвітлював війну в Україні до 2022 року і тих, хто став воєнним кореспондентом вимушено; також для чистоти дослідження до глибинних інтерв'ю долучено пресофіцерів, які відповідають за співпрацю з журналістами у зоні бойових дій.

У ході роботи над дослідженням ми висунули такі **гіпотези**:

1. Під час дії воєнного стану обмежився доступ до інформації для журналістів, це вплинуло на широту тем, які журналіст може розказати у своєму матеріалі.

2. Журналістам з іноземних медіа надають більше інформації, ніж українським.

3. Загроза життю і здоров'ю журналістів під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну зростає.

4. В Україні тепер більш потрібні курси підготовки воєнних кореспондентів.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОБОТИ ВОЄННИХ КОРЕСПОНДЕНТІВ

1.1. Поняття пов'язані з роботою воєнних журналістів в Україні

Поняття «воєнний журналіст» сьогодні увійшло в повсякденне вживання. Оскільки в Україні воєнні дії тривають з 2014-го року, тут за цей час активніше почала впроваджуватись спеціальність «воєнного кореспондента» на журналістських факультетах університетів. Багато цивільних журналістів перекваліфікувалися у воєнного кореспондента, тому з'ясуємо, чим така професія відрізняється від журналіста, який не висвітлює безпосередньо бойові дії на фронті.

Науковиця С. Шевчук зазначає, що «Військова журналістика народилася в Україні одночасно з самопроголошенням так званих «народних республік» у Донецькій і Луганській областях. Тут журналісти отримали значний досвід роботи під обстрілами, життя з солдатами і волонтерами, вчилися не розкривати військові позиції в публікаціях, вибиратися з полону і відходити від післявоєнного синдрому» [13].

У законі «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» йдеться про те, що «Журналісти, які не входять до складу збройних сил і знаходяться в службових відрядженнях у районах збройних конфліктів, вважаються цивільними особами та знаходяться під захистом Міжнародного Гуманітарного Права, за винятком окремих випадків і на період, коли вони беруть безпосередню участь у воєнних діях» [7].

Попри схоже звучання терміни «військовий журналіст» та «воєнний журналіст» мають різні значення. Комісія з журналістської етики незадовго після початку широкомасштабного вторгнення пояснила

різницю: «Військовий журналіст – це військовослужбовець або працівник, який перебуває в штаті інформаційно-медійних структур Міністерства оборони і Збройних Сил України та готує журналістські матеріали в рамках посадових обов'язків. Воєнний журналіст – це цивільна особа; журналіст, який висвітлює події на війні» [11].

Українські воєнні кореспонденти часто змушені самостійно досліджувати і розроблять рекомендації для поводження на фронті самостійно, опираючись на власний досвід, вміння та знання. У зв'язку з цим розглянемо «дослідження миру та конфліктів» соціолога Й. Гальтунга. Зокрема він разом із колегою М. Руге критикували те, як традиційно заведено висвітлювати конфлікти у медіа [20]. Вони критикували ідею того, що журналісти у розвинених країнах часто акцентують саме на конфлікті у своїх матеріалах, але не враховують тему примирення. Таким чином «журналістика миру» має закликати начебто до скорішого примирення між сторонами конфлікту. Втім не погодимось із такою концепцією, адже в російсько-українській війні поняття миру дуже розмите і часто, концепція виключно миру, а не перемоги не передбачає повернення Україні окупованих територій. Тому українські журналісти, висвітлюючи конфлікт мають власні, не завжди об'єктивні з погляду західних науковців, переконання, які спрямовані на патріотичні погляди.

Саме зважаючи на такі погляди, на думку Й. Гальтунга, більшість медіа світу не дотримуються концепцій та наративів журналістики миру. Тому він увів у медіадискурс поняття «журналістики війн». Дотримуючись її принципів, медіа орієнтуються на поширенні «насильства та руйнівних наслідків воєнних та збройних конфліктів» [19].

Науковець С. Штурхецький з цього приводу зазначає, що журналісту головне не стати методом впливу під час війни: «Як журналісти можуть впливати на припинення війни (публікуючи факти насилля та гуманітарних катастроф і привертаючи увагу міжнародної

спільноти), так і журналістів можуть використовувати для подальшої ескалації конфлікту. І правил цього використання чи якихось моральних застережень дуже часто не існує. Журналістам можуть «згодувати» інформацію з метою обману громадської думки, із журналістів можуть «зняти» розвідувальні дані, життя журналістів перетворюється на розмінну монету – від банального викупу до показової страти з метою терору» [15].

Дослідниця Орлова Д. вважає, що науковці працюючи з темою війни можуть поглянути на ці процеси з боку: «Перевага дослідницької роботи - якраз у можливості певної дистанції від «практики», яка дозволяє поглянути ширше та глибше на процеси, що відбуваються в інформаційній сфері. Пропонування рішень для певних викликів є можливим полем діяльності дослідників, але далеко не головним чи єдиним. Хоча, безперечно, дослідники мають відстежувати динаміку інформаційного середовища, нові форми та інструменти комунікації, що безперервно з'являються» [3]. Тобто оцінити досвід роботи журналістів можливо краще вдасться у медіадослідника, який може зібрати та систематизувати більше інформації, ніж сам журналіст.

Саме керуючись цією тезою ми обрали метод проведення для дослідження – глибинне інтерв'ю, яке допоможе описати роботу воєнного журналіста та виокремити рекомендації, які засновані на їхньому досвіді.

1.2. Правові норми та обмеження для роботи воєнних кореспондентів, які діють в Україні під час дії воєнного стану (24 лютого 2022 року – 1 травня 2023 року)

Робота журналістів у зоні бойових дій має бути підтверджена юридичними нормами усталеними в Україні та світі. Такі норми містять усталені рамки того, як можуть працювати воєнні кореспонденти. Зосередимо увагу також на тих нормах для журналістів, які були

запроваджені в Україні вже у час хронологічних меж дослідження, щоб дослідити, які нормативи з'явилися в Україні вже в контексті запровадження воєнного стану.

Воєнний стан був запроваджений в Україні 24 лютого 2023 року [4]. Згідно з ним були впроваджені певні обмеження і на роботу журналістів. Вони стосуються про заборону поширення інформації про розміщення сил та засобів оборони України

У Наказі Головнокомандувача ЗСУ «Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» міститься перелік інформації, яку обмежують оприлюднювати. Вона складається з даних які стосуються військових частин та об'єктів, озброєння та військової техніки, бойових операцій, які плануються, інформації, яка має на меті пропаганду чи виправдання дій Російської Федерації [9].

1 серпня 2022 року набув чинності закон №7367 «Про надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій». Згідно з ним на виконання в Україні європейських стандартів: «обов'язковим в Україні є страхування життя і здоров'я журналістів та інших працівників засобів масової інформації (наприклад, операторів, водіїв та ін.), на період виконання ними роботи в районах ведення воєнних (бойових) дій та/або на тимчасово окупованій території України» [9]. Втім моніторингу та відповідальності щодо цього указу не встановлено. У Розділі 4 цього дослідження розглянемо, чи дотримуються страхування життя знімальних груп українські редакції.

Закон №7367 також зобов'язує кореспондентів «бути забезпеченими належними засобами захисту, а саме: бронежилетами, касками, які б захищали їх від уражень вогнепальної зброї та осколкових уражень, а також медичними аптечками» [8].

Згідно із Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» передбачене покарання «на строк від десяти до дванадцяти років» за вчинення «інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань...» [5].

Передбачені також обмеження на поширення переміщення української військової техніки. У Законі України «про несанкціоноване поширення інформації про засоби протидії Російській агресії» передбачене покарання «на строк від трьох до п'яти років» за «поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про її переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генштабом ЗСУ чи Міноборони України або у офіційних джерелах відповідних відомств країн-партнерів». Таке обмеження діє в умовах обмежень воєнного стану [6].

У рішенні Ради Національної безпеки і оборони «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» в Україні діє телевізійний марафон «Єдині новини» [10]. Про представників цього марафону ми ще будемо згадувати у нашому дослідженні.

Висновки до розділу I: Розглянувши основні теоретичні аспекти ми змогли дослідити правильні вживання термінів для коректного ходу думок у дослідженні. Також залучили філософський аспект питання про «теорію миру і конфлікту». Це ввело емоційно-філософський аспект у дослідженні, якого стосуватимуться і результати опитування журналістів.

Завдяки огляду правових аспектів у роботі воєнних кореспондентів, які діють в Україні під час дії воєнного стану (24 лютого 2022 року – 1 травня 2023 року) ми окреслили ті норми, в рамках яких зараз працюють

воєнні кореспонденти в Україні. Вони стосуються зокрема обов'язкового страхування життя і здоров'я журналістів та забезпечення захисною амуніцією. Також в Україні діють обмеження на збір та поширення інформації, яка може бути корисною ворогу, матеріали пов'язані із військовими об'єктами та переміщеннями, а також інформаційна співпраця з окупаційною владою.

РОЗДІЛ 2.

РОЛЬ ФРЕЙМ-АНАЛІЗУ У ДОСЛІДЖЕННІ РОБОТИ ВОЄННИХ ЖУРНАЛІСТІВ

2.1. Теорія фреймінгу

Розгляд та дослідження роботи воєнних журналістів в умовах воєнного стану потребує висвітлення досвіду роботи журналістів у різних війнах та воєнних конфліктах, роботу в небезпечних ситуаціях та за умов обмеження доступу до інформації. Необхідно також вивчити рекомендації для журналістів, які перебувають у зоні бойових дій. Крім того, розглянемо роботу журналістів поза межами України у гарячих точках.

Попередні емпіричні дослідження, які стосувались роботи журналістів у гарячих точках, допомогли окреслити теоретичну рамку в цій роботі.

У контексті російсько-української війни розглянемо роботу журналістів, які висвітлюють війну з 2014 року та з 2023 року, від початку повномасштабного вторгнення. Для цього необхідно узагальнити, структурувати та інтерпретувати досвід їхньої роботи. Фрейми дозволяють знаходити, сприймати, розуміти та узагальнювати безліч інформації. Перетворення реального досвіду українських журналістів на у зонах бойових дій допоможе дослідникам зрозуміти і структурувати їхні свідчення в одному дослідженні.

Першим, хто представив теорію фреймування вважають І. Гофмана. Він створив цю концепцію як форму спілкування з людьми, яким пояснюють певну інформацію. Це так звана схема інтерпретації, яка дозволяє ідентифікувати життєвий досвід [22].

Завдяки фреймам люди можуть осмислити світ навколо них та зрозуміти проблеми та реальність соціуму. У випадку цього дослідження ми зможемо більше зрозуміти, які проблеми є в діяльності воєнних кореспондентів під час роботи у зоні бойових дій. А також дізнатися про їхню співпрацю з редакторами та військовими, вплив влади на доступ до інформації та розпитаємо психологічний стан журналістів.

За Гофманом, фрейм – це інтерпретація культурних та соціальних значень, ними можна розшифрувати ситуацію. За допомогою них можна розширити і представити свій життєвий досвід [22].

Під фреймом І. Гофман представляє широке коло понять, пов'язаних із структуруванням реальності. Автор порівнює фрейм із процесом процедурного знання. Це знання про те, в якій послідовності слід діяти [22].

Водночас аналіз його концепції свідчить, що фрейм — це інтерпретація, яку накладає людина на низку подій у своєму житті. Таким чином, журналісти, з якими ми провели інтерв'ю у цьому дослідженні можуть за допомогою своїх історій сформувані нові рекомендації та тенденції розвитку роботи у гарячих точках, якими можна ділитися в Україні та закордоном.

Фреймінг-аналіз відносно недавно увійшов в перелік теорій масових комунікацій. Через це і термін «фреймінг» ще не здобув загальноприйнятого визначення. Утім, західні дослідники погоджуються з думкою, що найближчим до істини є пояснення Р. Ентмана. Згідно з ним англійський «to frame» означає «вибирати певні аспекти реальності та робити їх більш помітними у комунікованому тексті, популяризуючи таким чином певне визначення проблеми, інтерпретацію її причин, моральну оцінку та можливе її розв'язання» [19].

Науковець також визначає фрейми як «схеми обробки інформації, які мають місце в особливостях новинного тексту і які підсилюють

специфічне сприйняття та розуміння подій. Новинні рамки творяться з та втілюються у ключових словах, метафорах, концепціях, символах та візуальних образах, які підкреслюються у тексті новин» [18].

З цієї точки зору можна вивчати досвід воєнних журналістів в Україні. Адже у суспільстві, припустимо, звикли думати про роботу воєнних журналістів те, що ця робота захищена і застрахована державою, однак, далі у цьому дослідженні, завдяки інтерв'ю з журналістами можемо зрозуміти – збігаються чи не збігаються усталені рамки з цими висновками суспільства про роботу журналістів.

У методології фрейм-аналізу виділяють два типи джерел: логічні інструменти та інструменти фреймінгу. Перші пояснюють подію, а другі її характеризують [2]. Науковець С. Лазарев стверджує, що «логічні інструменти надають пояснення або причину основної позиції: це зокрема інтерпретація причин події, її наслідки та принциповість. Інструменти фреймінгу включають: джерела, ключові слова, метафори, підстава». [2].

За В. Гамсоном і А. Модільяні, фрейми, за допомогою рамок, відображають центральну ідею і це створює логічний зв'язок між елементами, що пов'язані і перебувають всередині цієї структури. Центральна основоположна ідея може бути окремою від певної рамки, але залишається конкретною для впливу структури фрейму на обробку інформації потрібної для дослідження [21].

Таким чином, обираючи рамки для дослідження варто звертати увагу на те, щоб вони стосувалися безпосередньо інформації, яка обробляється, слідкувати за ними під час роботи і за тим, щоб набір інформації відповідав поставленим рамкам. Такий підхід допомагає дотримуватись структурованості у викладі тексту. Однак вихід за рамки тексту також може сприяти пошуку відповіді на дослідницьке питання або нашоувхуватиме на нові ідеї для руху дослідника.

Тобто фрейми визначають рух суджень та уявлень, і те, як відбувається процес мислення.

3. Пен вважає, що такі елементи автор вбудовує в текст з метою посилення на конкретну центральну організаційну ідею: «У свою чергу читач може їх розпізнати, щоб відновити передбачуваний контекст інтерпретації. Тобто такого тлумачення повідомлення, яке було покладено в основу. У цьому значенні тематика, як допоміжний елемент фреймів формує означувані функції фреймів. Вона допомагає концептуалізувати фрейми в конкретні елементи дискурсу, може стати маніпуляційною стратегією ньюзмейкерів або ж функціонувати як вже відоме та перевірене знання» [24].

Отже, теорія фреймінгу передбачає роботу зі збором інформації, яка побудована на чітко окреслених рамках для дослідження. Однак у цьому підрозділі ми дійшли висновку, що вихід за рамки досліджуваного також може призвести до нових досліджень елементів дискурсу.

Принцип фреймінгу може впливати на кореспондентів. Вони можуть будувати рамки у своїй роботі та бути залежними як від багатьох факторів на індивідуальному рівні, так і від редакції, у якій вони працюють. В Україні в час війни на журналістів впливає чимало факторів, багато прописаних і негласних нормативів, які їх обмежують. Тому у наступному підрозділі дослідимо, як теорія фреймінгу та фрейм-аналіз проявляється у медіа-дослідженнях та у роботі журналістів.

2.2. Фрейм-аналіз у медіа-дослідженнях

Професор комунікацій та публічної політики Північно-Східного університету М. Нісбет він звертає увагу на те, що «медіа не існують без

журналістів, які в свою чергу є теж залежними від інших факторів на індивідуальному рівні. Більше того, будівництво медійних рамок визначається не лише журналістами, медійними організаціями, а також установчими чи інституціями, які мають власний вплив та інтереси стосовно преси. Такими можуть бути політична еліта чи лідери думок, владні структури та організації з власними зацікавленостями, а також інші учасники соціального чи політичного життя» [23].

Основні теми для висвітлення в медіа – це соціальні проблеми, особливо гостро такі питання висвітлюються в країні під час війни. Щоб привернути увагу аудиторії до матеріалу, текст має бути відображенням зрізу суспільства та потреб громадськості. Для цього матеріали в медіа мають бути цікавими, новими, простими для сприйняття. Для цього журналісти користуються теорією у своїй діяльності.

Науковець І. Бойко зазначає: «поєднання таких двох сфер, як медіа – ретранслятора соціальних проблем та фреймінгу – способу конструювання соціальних проблем у сучасних умовах є найбільш дієвим механізмом донесення до аудиторії нагальних питань, які потребують вирішення» [1].

За Дж. Бестом на медійників впливають власні обмеження й формати. І інколи представники ЗМК не мають достатню кількість часу, щоб ознайомитись із необхідними їм правилами та вимогами. Зокрема він акцентує увагу на телевізійниках, на яких буде зосереджена увага у цьому дослідженні: «журналісти мають зробити свій сюжет достатньо цікавим, щоб аудиторія звернула увагу, захотіла побачити чи почути. Тому медіа транслює та трансформує меседж клеймемейкерів у те, що називається вторинними вимогам, які типово коротші, більш драматичні, менш ідеологічні, ніж первинні вимоги» [16].

Явище самоцензури популярне серед журналістів, зокрема і серед журналістів, які працюють у залежних медіа і самі розуміють те, що їм

можна публікувати, а що ні. У сучасному українському дискурсі у роботі журналістів теорія фреймінгу проявляється під час висвітлення воєнних дій. Їхній головний фрейм стосується того, як не нашкодити своїй країні інформацією, яку вони подають аудиторії – про це йтиметься у дослідженні надалі.

Однак існують деякі перешкоди та небезпеки, коли ми визначаємо соціальні проблеми медіа-комунікаціями. Це зокрема робота на недовготривалий та поверховий інтерес аудиторії до соціальних проблем, змінність соціальних проблем у зв'язку з неактуальністю, або з її вирішенням, а також те, що певні соціальні умови поступово перетворюються в соціальні проблеми і таким чином не потрапляють в поле зору медіа [14].

Такою проблемою у нашому дослідженні можна вважати те, що результати роботи воєнних журналістів широко висвітлюються у медіа і мають резонанс та зацікавленість аудиторії. Однак не завжди суспільство цікавить процес створення такого матеріалу і те, наскільки небезпечними були умови роботи журналістів під час створення контенту. Такий фрейм - це обмеження уваги соціуму до певної соціальної проблеми, яка є вузькоспеціалізованою.

До схожого фрейму ми дійшли протягом дослідження у результаті інтерв'ю з журналістами. Зокрема кілька респондентів стверджували про те, що за кілька років до початку повномасштабного вторгнення в Україні знизилась цікавість до теми війни та ООС. Респонденти пов'язували це з тим, що тема занадто довго побутувала у суспільстві й втратила актуальність та інтерес.

Висновки до розділу II. Таким чином, завдяки тому, що фрейми дозволяють знаходити, сприймати та узагальнювати безліч інформації – це допомагає структурувати та готувати до оприлюднення результати досліджень.

Водночас фрейм-аналіз корисний у медіадослідженнях, адже допомагає зрозуміти інтереси аудиторії та зрозуміти у яких рамках працює кореспондент. Зокрема у дискурсі цього дослідження про роботу воєнних кореспондентів знадобиться теза про те, якими фреймами керуються кореспонденти при виборі тем, які вони висвітлюють і те, які рамки існують у їхній роботі.

РОЗДІЛ 4.

ГЛИБИННЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК МЕТОД ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ ПРО РОБОТУ ВОЄННОГО ЖУРНАЛІСТА

3.1 Специфіка та типологічні особливості глибинного інтерв'ю у медіадослідженнях

У рамках цього дослідження найбільш доцільним буде обрати якісний метод дослідження. В аналізі роботи воєнних журналістів будемо опиратися на їхній досвід роботи. Також наголосимо на їхньому особистому ставленні до доступу до інформації на фронті, психологічно-емоційному стані. Метод глибинного інтерв'ю найкраще допоможе розповісти про погляди журналістів на безпекову ситуацію для них на фронті. А також допоможе виділити нові рекомендації для роботи кореспондентів на фронті додатково до тих, що вже описані в різноманітних правових нормах та висвітлені іншими медіадослідниками.

Завдяки інтерв'ю та живій розмові вони зможуть без обмежень надати відповіді на запитання, і це є більшою перевагою, ніж робота з методом опитування. Процес проведення глибинного інтерв'ю наближений до живого спілкування і сприяє невимушеності. Таким чином, він може допомогти досліднику дізнатися більш відверті відповіді у респондентів і результати дослідження при цьому будуть більш точними.

Глибинні інтерв'ю сприяють також роботі дослідника, адже він у процесі проведення розмови може відкрити для себе нові напрямки і звернути на них увагу при аналізі. Також список запитань може розширюватись і не бути повністю структурованим завдяки тому, що відповіді респондента наштовхують на нові відкриття по цій темі. Про це вже йшлося у Розділі 2, де ми згадували про розширення фрейм-аналізу у процесі роботи з респондентами.

Серед переваг глибинних інтерв'ю дослідники Р. Віммер та Дж. Домінік [25] виділяють такі:

- «1. Інтерв'ю допомагає виявити причини відповідей респондентів;
2. Під час розмови дослідник може не лише почути відповіді на питання, а також проаналізувати невербальні моменти, які респондент застосовує під час бесіди;
3. Під час розмови інтерв'юер може поставити уточнювальні запитання» [25].

Як зазначає американський дослідник Б. Берг, виділяють стандартизовані, напівстандартизовані та нестандартизовані інтерв'ю [16]

Стандартизоване інтерв'ю використовує формально структурований перелік запитань. Інтерв'юери повинні попросити респондентів відповісти на кожне з них. Дослідники, які використовують цей метод, мають досить чітке уявлення про те, що вони хочуть з'ясувати під час інтерв'ю. Саме цей метод ми використаємо у дослідженні роботи воєнних кореспондентів. Усі респонденти були ознайомлені з тим, що інтерв'ю з ними будуть використані для дослідження роботи воєнних журналістів.

Нестандартизоване інтерв'ю не передбачає заздалегідь підготованих список запитань. Під час проведення такого виду інтерв'ю інтерв'юери розробляють запитання, які відповідають ситуації та головній меті інтерв'ю. У результаті, відповіді таких інтерв'ю найімовірніше не будуть однаковими у респондентів. Такий вид інтерв'ю, стверджує дослідник, [16] найчастіше використовують під час проведення польових досліджень.

Напівстандартизований тип інтерв'ю передбачає використання низки заздалегідь визначених запитань або спеціальних тем. Ці питання, як правило, ставляться кожному респонденту в систематичному та послідовному порядку, але інтерв'юерам дозволяється виходити далеко за

межі відповідей на заздалегідь підготовлені та стандартизовані питання [16].

Дослідники Р. Віммер та Дж. Домінік виділяють унікальність глибинних (або інтенсивних) інтерв'ю у тому, що вони «дозволяють використовувати менші вибірки, надають детальну інформацію не лише про факти, але й про причини певних відповідей. Крім того, на думку дослідників, глибинні інтерв'ю дозволяють дослідникам формувати запитання на основі відповідей кожного респондента» [26].

Це породжує такі переваги інтерв'ю, як точність та детальність. Втім варто згадати недоліки глибинних інтерв'ю, до яких може належати, узагальнення відповідей. Глибинні інтерв'ю також особливо чутливі до упередженості дослідника. Зокрема у тому, що «дослідник, який вже отримав відповіді респондентів може отримувати такі інтерпретації дослідження, які значно відрізняються від інтерпретацій дослідника, який був на початку» [26].

Частина інтерв'ю у цьому дослідженні була проведена наживо. Важливо звернути увагу, що двоє респондентів у цей час перебували на своєму робочому місці, іще двоє у неформальній атмосфері. Втім під час аналізу результатів цих чотирьох інтерв'ю різниця у навколишньому середовищі респондентів не відзначена. Під час таких інтерв'ю проводився аудіозапис розмов.

Дослідники окремо виділяють інтерв'ю онлайн, які ми частково застосуємо у цьому дослідженні [26]. Зокрема інтерв'ю проводились на платформах відеозв'язку Google Meet та Zoom. Віммер і Домінік стверджують, що завдяки відеозв'язку інтерв'юер може спостерігати за невербальною поведінкою респондента, легше ставити додаткові запитання. Є також перевага у технічній складовій інтерв'ю: легше можна поставити такі інтерв'ю на аудіо- чи відеозапис. [26].

Ще однією суттєвою перевагою виділимо те, що онлайн формат допомагає взяти глибинні інтерв'ю у тих респондентів, які територіально проживають, або тимчасово перебувають в інших віддалених регіонах України. Вибірка дослідження передбачає респондентів із регіональних медіа (зокрема і з тих регіонів, які перебувають близько з лінією фронту), тому метод онлайн інтерв'ю дав можливість залучити до дослідження регіональних кореспондентів.

Протягом проведення дослідження виникла проблема у тому, що деякі воєнні кореспонденти перебували безпосередньо неподалік лінії фронту, тому могли спілкуватися з обмеженим зв'язком, відповідно просили говорити з вимкненими камерами чи телефонним зв'язком, який є більш стабільний у їхніх умовах.

3.2 Етапи проведення глибинних інтерв'ю з воєнними кореспондентами

Обравши метод глибинного інтерв'ю важливо провести відповідний етап підготовки, який допоможе структурувати інтерв'ю, обрати респондентів та обрати тематичне спрямування, яке можна поділити на підтеми. Тема дослідження, яке проводилось: «Особливості роботи українських воєнних кореспондентів в умовах воєнного стану».

Рамки роботи залежать від терміну дії воєнного стану в Україні. Він був введений Президентом України Володимиром Зеленським 24 лютого 2022 року [4]. Відповідно такий початок дослідження ми обираємо. Кінцевою датою цього дослідження є 1 травня 2023 року. Тому період проведення дослідження на обрану тему – з 24-го лютого 2022 року - до 1 травня 2023 року.

До вибірки респондентів залучені журналісти із всеукраїнських медіа, регіональних та західних; тих, хто висвітлював війну в Україні до

2022 року і тих, хто став воєнним кореспондентом вимушено; також для чистоти дослідження до глибинних інтерв'ю долучено пресофіцерів, які відповідають за співпрацю з журналістами у зоні бойових дій.

У Розділі I ми дізналися, що обмеження в поширенні інформації під час дії воєнного стану в Україні впливають на фото- та відеозйомку. Тому до інтерв'ю були залучені телерепортери та репортери, чії матеріали виходять на платформі Youtube, адже вони мають більше досвіду зйомки кадрів пов'язаних із війною і можуть більше розповісти про обмеження пов'язані із цим видом роботи.

Цікаво висвітлити у роботі тих журналістів, які висвітлювали воєнні дії в Україні ще з 2014 року, коли почалася Російська збройна агресія. Завдяки даним, отриманим від них, можна провести порівняльний аналіз роботи воєнних кореспондентів до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, яке сталося 24 лютого 2022 року і після нього до травня 2023 року.

Окремо висвітлено роботу кореспондентів, які до повномасштабного вторгнення не працювали у зонах бойових дій в Україні та закордоном і стали воєнними кореспондентами, адже у їхню країну та/чи зокрема в регіони прийшла російська агресія і стало важливо її висвітлювати у своєму регіональному та всеукраїнському медіа.

Також окремим пунктом виділимо журналістів, які мали досвід роботи у зонах бойових дій закордоном. У нашому дослідженні є 1 кореспондентка, яка може розказати про досвід роботи у Нагірному Карабаху у 2020 році. На основі цих даних також можна провести порівняльний аналіз висвітлення журналістами конфлікту з бойовими діями в Україні.

Завданням дослідження також є порівняння роботи журналістів, які працюють на західних медіа. Оскільки в українському медіапросторі сформувалася думка про те, що західним журналістам може надаватися

більше інформації, яку можна висвітлювати на іноземну аудиторію, у дослідженні ми вирішили приділити увагу спостереженню як українських журналістів за роботою західних колег, так і самих журналістів, які працюють у таких медіа.

В Україні функціонує також «Військове телебачення» - спеціалізоване телебачення для військових кореспондентів, які проходять службу в армії. Військове телебачення є підрозділом Центральної телерадіостудії Міністерства оборони України. На ньому працюють кореспонденти, які є військовослужбовцями ЗСУ і проходили відповідну підготовку щодо інформаційного висвітлення. Вони мають право офіційно висвітлювати збройну агресію Росії проти України, показувати наслідки обстрілів першими. Тому до вибірки було включено кореспондентку Військового телебачення, яка може розповісти про особливості роботи такого спеціалізованого телебачення.

Під час проведення інтерв'ю багато респондентів посилалися на їхню роботу з пресофіцерами - військовослужбовцями у бригадах воєнних підрозділів, які є відповідальними за роботу з журналістами. Тому було вирішено провести ще одне глибинне інтерв'ю з пресофіцером. Це допомогло висвітлити інший бік роботи журналістів на фронті та розширити фрейм дослідження. У цьому випадку інтерв'ю було нестандартизоване, адже стосувалось іншого погляду на

Під час роботи над інтерв'ю важливим етапом є створення гайду запитань для нього, адже саме на цьому етапі формується і список тем, які будуть підняті у розмовах з респондентами. Запитання дадуть змогу скласти орієнтири всього дослідження. Для якісного методу інтерв'ю було обрано відкриті запитання, які дають журналістові-респонденту простір для відповідей, до закритих питань ми звернулись у питаннях до кореспондентів, щоб вияснити загальну інформацію про їхню освіту, місце роботи тощо.

Щоб систематизувати результати дослідження було легше, ми поділили запитання на відповідні блоки: інформативний блок із загальною інформацією про респондента; блок про редакційну політику; блок про доступ до інформації; блок про взаємодію з військовими; безпековий блок; філософсько-психологічний блок про мотивацію кореспондентів та окремо – рекомендації від опитуваних. Гайд із запитаннями можна переглянути у Додатку А.

Проблем із пошуком та домовленістю з респондентами не виникало. Усі 10 опитуваних, яким було запропоновано дати інтерв'ю одразу погодились на цю пропозицію та провели інтерв'ю у різних форматах залежно від того, як у них виходило.

Після проведення стандартизованого інтерв'ю постає питання – як правильно розшифрувати інтерв'ю та структурувати розшифровану інформацію. Для полегшення розшифровки записаних аудіо- та відеозаписів було застосовано інструмент від Google - Pinpoint.

Відповіді респондентів ми структурували за допомогою тематичного кодування. Їх поділили на 4 основних пункти, які містять 9 тематичних підпунктів. Відповідно до цього сформовані результати дослідження, які по підрозділах погруповані на відповідні теми. Тривалість інтерв'ю з респондентами у середньому складала 30-50 хвилин.

Висновки до розділу III: Завдяки цьому методу було зібрано дані про роботу воєнних кореспондентів під час дії воєнного стану в Україні. Щодо перспектив та пропозицій у цій темі для подальших досліджень можна запропонувати провести додаткові дослідження, які б охопили ширшу вибірку журналістів, які висвітлювали не лише російсько-українську війну, але інші конфлікти по всьому світу і мають відповідний досвід роботи в іноземних війнах та воєнних конфліктах. Крім того, під повномасштабного вторгнення у війні в Україні значно збільшилась присутність іноземних журналістів і їх також можна включити до окремої

вибірки відповідного дослідження. Це допомогло б розширити рамки дослідження для іноземної аудиторії та висвітлити ще і такий бік роботи воєнних кореспондентів в Україні.

РОЗДІЛ 4.

РЕЗУЛЬТАТИ ОТРИМАНИХ ДАНИХ ПРО ДОСВІД РОБОТИ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Завдяки отриманим результатам вдалось з різних точок зору поглянути на те, як працюють у зонах бойових дій воєнні кореспонденти, на основі їхнього досвіду роботи підтвердити або спростувати наведені у Вступі цієї роботи гіпотези та скласти перспективи розвитку для медіадосліджень про роботу воєнних кореспондентів.

4.1. Підготовка журналістів до роботи у зоні бойових дій

Під час повномасштабного вторгнення Росії до України життя і здоров'я кожного журналіста опинилися під більшою загрозою через щоденні обстріли. Так само зросла небезпека і для життя воєнних кореспондентів, які висвітлюють російсько-українську війну. Поле для їхньої роботи на лінії фронту збільшилось, так само зросла і загроза, через те, що бойові дії тепер відбуваються інтенсивніше та більш небезпечними та аресивними видами озброєнь. У таких умовах українським журналістам, державі та медіаорганізаціям варто звернути увагу на підготовчі курси для воєнних журналістів. Така підготовка має стосуватися як поведінки під час обстрілів, так і домедичної підготовки. У безпековому блоці питань ми запитали журналістів про їхні курси кваліфікаційної підготовки до роботи у зоні бойових дій.

Одна із респонденток – журналістка Суспільного повідомила, що вона навчається в університеті, де проходить відповідний курс. Інші респонденти закінчували навчання в університетах ще до 2014 року, коли почалася збройна агресія Росії в Україні і тоді ще не були запроваджені курси підготовки військового журналіста в університетах.

Однак за 9 років в Українських університетах на факультетах журналістики переглянули навчальну програму і впровадили курси підготовки журналістів у зонах бойових дій. В КНУ ім. Т. Шевченка є відповідна спеціальність воєнного кореспондента. Одна із наших респонденток – Валерія Подкіч-Могилевська є випускницею цього університету. Вона розповіла про те, що під все її навчання в університет було орієнтоване на роботу в зоні бойових дій і на проходження служби в армії. Респондентка тепер працює на «Військовому телебаченні» – це спеціалізована платформа від Міністерства Оборони. Особливістю роботи такого кореспондента є те, що він має більший доступ до висвітлення роботи військових у зоні бойових дій, мають більше інформації про те, яку інформацію можна висвітлювати. Також, на відміну від цивільного журналіста, представники «Військового телебачення України» мають право носити зброю, адже є військовослужбовцями і готові у разі небезпеки вступити в бій.

Інші респонденти, які висвітлювали бойові дії в Україні ще до повномасштабного вторгнення стверджують, що проходили курси підготовки від Міністерства оборони. Згідно із зібраними відповідями, відомство організувало навчання з дуже схожими до реальних умов подіями. Серед відомств, які сприяють проведенню курсів підготовки згадують і Інститут Масової Інформації.

Втім оскільки повномасштабне вторгнення в Україну охопило велику кількість регіонів, де раніше не велися бойові дії, є журналісти, які стали вимушено воєнними кореспондентами, адже війна прийшла безпосередньо на території, де вони працюють. Так регіональний кореспондент Олександр Матюшенко, у якого ми брали інтерв'ю, повідомив, що не проходив попередньо курсів підготовки. Підготовки в університету також не було, адже він навчався не на спеціальності журналіста. А до роботи «у полі» він готувався безпосередньо перед

виїздом: «Перед першим виїздом я читав методичку, знав, що треба знімати місце крупними та середніми планами, без загальних планів, без озвучування локацій. Тобто загальні враження були, а як працювати конкретно на місці – вивчалоя вже безпосередньо під час роботи. Я вважаю, що це не тільки я один в такій ситуації опинився, багатьох журналістів в Україні це застало зненацька».

Втім попри такий досвід роботи, якого Олександр набув за півтора року він всеодно радить журналістам-початківцям проходити попередньо курси підготовки, щоб бути більш убезпеченими під час роботи у небезпечних ситуаціях.

Частина респондентів опираються у підготовці вже на власний досвід роботи у зонах бойових дій, адже працюють ще з 2014 року. Попри це, зокрема воєнна журналістка «5 каналу» Євгенія Китаїва наголошує, що на цьому зупинятися не варто: «Зупинятися у цьому не можна, бо на фронті якщо ти думаєш, що ти вже зірка, і все вмієш, то вірогідність того, що ти загинеш під час роботи зростає в раз і величезними кроками. Тому постійно потрібно дбати про свою фізичну підготовку, про свої емоції».

Про проблему невідповідності до роботи у воєнних умовах розповіла інша воєнна кореспондентка «5 каналу» Ольга Калиновська. Зокрема вона наводить приклад того, як у 2015-му році поїхала висвітлювати роботу військових і не врахувала рекомендації одягу для воєнних кореспондентів: «Перед першими виїздами у 2015 році не знала ніяких азів. Я абсолютно не знала, як одягатися, на першу зйомку з військовими я поїхала в сукні. На мене всі військові дивилися дуже дивно. Потім ще одного разу поїхала у помаранчевій жилетці, мене всі ховали і боялися, що по нас почне прилітати». На такому життєвому прикладі нашої респондентки можемо побачити, що незнання правил поведження на

фронті може призвести до незручностей і до небезпечних ситуацій на фронті.

Окремим аспектом варто виділити важливість проходження курсів із домедичної допомоги. Як зазначали респонденти, такі курси були організовані редакціями. Частина ж регіональних кореспондентів проходила їх самостійно. Зокрема, кореспондентка з Харкова («СТБ») Марія Малевська зазначила, що її знімальна група (вона, оператор та водій) пройшла відповідні курси, які організовували місцеві волонтери.

Такі ж курси від волонтерів та місцевої адміністрації проходили кореспонденти з Миколаєва, про них розповів журналіст Олександр Матюшенко. Курси з медицини важливо знати так само як і мати свою аптечку – зазначає кореспондентка «Суспільного» Дарина Коломієць: «Я точно маю знати тактичну медицину, бо якщо я їду без аптечки чи без цих знань, я підставляю в першу чергу своїх колег поряд. Ми завжди дуже обережні, перевіряємо карту бойових дій, спілкуємося з людьми які знають, можна чи не можна їхати тими місцями. Також важливо думати не лише про нашу безпеку, а й про безпеку людей, яких ми знімаємо, щоб це не зашкодило нікому».

Таким чином завдяки аналізу можна дізнатися про проблему відсутності регулярних курсів воєнної підготовки для журналістів до 24 лютого 2022 року. Адже спостерігається тенденція, коли журналісти вимушено стали воєнними кореспондентами і не мали відповідної підготовки зовні, втім вчасно зайнялися самоосвітою. А також навчилися правильного і безпечного поводження під час висвітлення бойових дій.

Акцентує увагу на підготовці журналістів у зоні бойових дій і пресофіцерка ЗСУ Маргарита Рівчаченко. Вона зазначає, що з підготованими до бойових дій, які знають принаймні базові правила поводження, журналістами військові мають менше клопоту і не приділяють свій час навчанню: «У журналіста має бути підготовка, бо

потім пресофіцер має більше клопоту, витрачає багато часу, щоб пояснити правила безпеки, як ховатися, як прислухатися до звуків. І не треба людно просто їхати на війну як на екскурсію. І хочеться сказати, що блогери - це не журналісти».

Таким чином, за результатами проведеного дослідження на тему підготовки журналістів, бачимо, що опитані респонденти у більшості пройшли курси підготовку чи курси в університеті перед роботою у зоні бойових дій, однак працюють і ті, хто не мав відповідної підготовки. Це у роботі їм не заважає, адже більшість журналістів опираються на власний досвід. Втім на підготованих журналістах у зоні бойових дій наполягають і військові причетні до роботи із кореспондентами.

4.2 Гарантії безпеки під час роботи на лінії фронту

Питання безпеки гостро стоїть у роботі воєнних кореспондентів. Як зазначалося після початку повномасштабного вторгнення, небезпека у зоні бойових дій збільшилась. Тому висунена гіпотеза, що загроза життю і здоров'ю журналістів під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну зростає.

Питання про гарантії безпеки журналістів на фронті ми поділили на 3 підтеми: гарантії від держави, від редакції та власні правила безпеки журналіста.

За даними більшості опитаних журналістів гарантій від держави в Україні немає, втім інші зазначали, що держава надавала рекомендації про наявність захисного спорядження у кореспондентів та аптечок.

Респонденти часто згадували волонтерські організації, які забезпечували необхідним спорядженням. Також неодноразово у відповідях згадували Інститут Масової Комунікації. Зокрема кореспондент із Миколаєва Олександр Матюшенко розповів, що на початку вторгнення у

його редакції не було бронезелетів, та Інститут Масової Інформації забезпечив ними, ще частину необхідного якісного спорядження надали волонтери з закордону. Олександр також повідомив, що кілька бронезилетів та шоломів надала Миколаївська Обласна Військова Адміністрація. Так можемо спостерігати, що влада на місцях також потурбувалася про журналістів свого міста. Однак в перспективі можна розглянути приналежність телеканалу «МАРТ» до місцевих владних структур, щоб з'ясувати, чи така допомога була всім місцевим журналістам, чи частині.

Регіональні кореспонденти центральних телеканалів із Харкова та Запоріжжя відзначили, що забезпечені засобами індивідуального захисту (шоломами та касками) від Національної спілки журналістів України.

Кореспондентка «5 каналу» Євгенія Китаїва зазначила, що за її спостереженнями, журналістам рідко потрібна допомога чи гарантії безпеки від держави, адже вони можуть обходитися самостійно. Головне чого вони просять від держави – не перешкоджати їхній роботі.

Кореспондентка, яка працює у французькому виданні «Agence France-Presse» зазначає, що держава занадто турбується про безпеку журналістів і забороняє знімати та відвідувати певні небезпечні на їхню думку, локації. Однак це ми детальніше розглянемо у підрозділі 4.3, де йтиметься про доступ до інформації для журналістів. Таким чином бачимо, що питання доступу до інформації від держави пов'язане із безпековими гарантіями.

Представниця спеціалізованого «Військового телебачення» Валерія Подкіч-Могилевська зазначає, що журналісти, які є військовослужбовцями повинні мати при собі спеціальний набір документів, який гарантує їм у трагічних випадках фінансові відшкодування для родини чи для постраждалого. «Ти маєш мати при собі певний пакет документів це що стосується конкретно військовослужбовців журналістів. У кожній зоні

військового угруповання потрібні свої дозволи. Зокрема бойове розпорядження це головний документ який гарантує нашу безпеку тому, що, по-перше, завдяки бойовому розпорядженню, де прописано наші завдання, прописано, в яких місцях ми маємо право перебувати, які бригади ми маємо право відвідувати. Якщо зі мною щось станеться, то саме цей папірець гарантує моїй сім'ї виплату коштів. І завдяки йому я маю право на зйомку».

Респондентка Ірина Сампан, яка наразі є фрилансеркою і працює на фронті ще з 2014-року згадує важливе питання про страхування життя кореспондентів. За її словами, страхову в Україні мають не мають близько 80% журналістів, інші 20% – це журналісти, які працюють на іноземні видання. Там у політику редакції входить страхування журналістів. Втім наша респондентка з іноземного медіа зазначає, що не знає, чи застраховане її життя.

Крім того, Ірина акцентує на роботі журналістів-фрилансерів, які не оформлені офіційно у редакціях. Вона вказує, якщо журналіст працює на редакцію, то надія на те, що він отримає виплати від компанії. Тим часом у фрилансерів таких гарантій немає. Проблема фрилансерів справді полягає в тому, що вони не прив'язані до редакції і мають менше гарантій безпек. Це стосується як того, що у тилу немає організації, яка може слідкувати за роботою, так і виплат, про які зазначила респондентка. Тому темі про роботу фрилансерів на війні можна у перспективі приділити увагу у дослідженні.

Гарантії безпеки від редакції мають кращу тенденцію, ніж від держави. Зокрема респонденти стверджують, що редактори несуть відповідальність та підтримують зв'язок з кореспондентами, які працюють поблизу лінії зіткнення.

Зокрема кореспондентка телеканалу «СТБ», яка працює у Харкові Марія Малевська повідомила, що її знімальну групу забезпечила

бронезилетами редакція, втім вона через свій невеликий зріст та вагу була змушена брати від НСЖУ, адже він там був більш комфортним для неї.

Журналісти згадують про те, що прописано у рекомендаціях роботи журналістів у зоні бойових дій (Розділ I). Зокрема про те, що підтримують зв'язок з редакцією. Регіональний кореспондент з Миколаєва розповів про те, що користується редакційним завданням при виїзді на зйомки. Це допомагає йому орієнтуватися у темі зйомки та дозволом на зйомку при перевірках на блокпостах.

Редакція також знає про час виїзду та орієнтовний час приїзду журналістів. Це потрібно не лише з безпекових міркувань, а й для того, щоб знати, коли група привезе матеріал для випуску новин, тут можемо виділити технічну та організаційну складову цього правила безпеки.

Протягом проведення інтерв'ю з'ясували таку нову опцію у редакціях, коли редакції ввели правило: разом зі знімальною групою відправляють ще одну людину, яка відповідає за безпеку про таке запровадження повідомила кореспондентка «Суспільного» Дарина Коломієць. Її редакція запровадила це правило після початку повномасштабного вторгнення. Про таку ж опцію повідомляє кореспондента Єлизавета Стрій із західного медіа. Такий співробітник у них відповідає за прокладення маршрутів, ознайомленням із місцем роботи, куди вирушає знімальна група.

За результатами, можемо підтвердити, що така нова опція у роботі журналістів має право на те, щоб поширюватись в інші медіа. Адже це зніме додаткове навантаження та відповідальність із журналістів, відповідно покращить їх психологічно-емоційний стан та якість роботи буде, ймовірно, вищою. Втім недоліком такого запровадження може стати додаткове фінансування.

Самостійно, не залежачи від редакції працюють фрилансери та журналісти Військового телебачення. Фрилансерка Ірина Сампан

стверджує, що звикла працювати сама не залежачи ні від кого, а у Військовому телебачення формат роботи та політика організації не передбачає співпраці з редакцією у тилу. Журналісти самі відповідальні за зйомку, і, оскільки самі є військовослужбовцями, знають яку інформацію можна видавати в етер, а яку ні.

Про відсутність співпраці з редакцією під час роботи «у полі» повідомляють і всеукраїнські медіа із офісом у Києві. Зокрема трое журналістів із 5 каналу, які залучені до цього дослідження стверджують, що не завжди підтримують зв'язок із редакторами, можуть попередити лише при зйомках в особливо небезпечних місцях чи покладаючись на власні відчуття. Таким чином, можна спостерігати, що не всі українські журналісти дотримуються рекомендацій щодо того, щоб тримати зв'язок з редакцією задля своєї безпеки. Втім ці журналісти підтримують зв'язок із особами, які не належать до редакцій. Це стосується власних гарантій безпеки, які для себе обирає журналіст.

До них належить те, що, наприклад, журналістка «5 каналу» Євгенія Китаїва не підтримує зв'язок під час робочих поїздок із редакцією, та підтримує із сестрою, цим забезпечує собі те, що людина поза зоною бойових дій знає про переміщення журналістки. «Усі мої маршрути переміщень знає моя сестра, контакти також. Якщо я відчуваю, що буде небезпечніше, ніж завжди, вона знає. Вона також має мої «документи-смертники» з усією необхідною інформацією на випадок якщо зі мною щось станеться».

До особистісних гарантій безпеки журналісти відносять і забезпечення себе якісною захисною амуніцією, адже надана від редакцій чи волонтерських організацій амуніція не завжди повністю підходить кореспондентам у роботі. Зокрема на цьому акцентує увагу кореспондентка Військового телебачення. Також вона детально розповідає про своє технічне забезпечення: «Я сама маленька і шукала собі

бронежилет відповідного розміру, який буває важко у нас знайти. Я маю бути мобільна, тому амуніція не може бути важка. Я як військовослужбовиця маю зброю, там є відповідна кобура, окрім цього і моя техніка для зйомок, яку теж ношу на собі. Потрібно мати активні навушники, одного разу я забула про них і потім були негативні наслідки для здоров'я після гучних вибухів».

Про бронежилети невідповідного розміру розповідає вже друга респондентка. Таким чином ми у дослідженні розширили фрейм свого дослідження, про який ішлося у Розділі 2 і, досліджуючи одну проблему, зіткнулися зі ще однією – жінкам в Україні важче відшукати засоби захисту, які б зважали на їхні фізіологічні потреби. Ірина Сампан, фрилансерка, також розповідає про те, що користується саме жіночим бронежилетом.

Ольга Калиновська виділяє безпековий зв'язок який стосується зв'язку: «В першу чергу, я ставлю свій телефон в режим “літачка”, щоб нам не дай боже не вичислили. Наші з оператором номери вже давно є в базах росіян, тому що ми працюємо з 2014 року. Тому ми можемо стати легкою ціллю і навідниками через свої телефони».

Окремим аспектом варто виділити безпекові гарантії від пресофіцерки. Адже багато респондентів головною умовою називають свою співпрацю з ними на лінії фронту, як одну із основних гарантій. Регіональні кореспонденти Марія Малевська, Олександр Матюшенко, Денис Розенков та журналісти із всеукраїнських медіа стверджують, що у своїй безпеці, узгоджені шляхів та дозволах на зйомку вони покладаються на військових із якими співпрацюють.

Втім, військовослужбовці не несуть відповідальності за кореспондентів, які приїхали у регіон їхніх військових дій. Про це зазначено в Указі Головнокомандувача ЗСУ №73 [9]. Про правильність такого наказу говорить і пресофіцерка Маргарита Рівчаченко: «Звісно, я

вважаю, що це дуже правильно. Тому робота журналістів це виключно їхня відповідальність тим паче для висвітлення бойових дій існують військові журналісти, які в першу чергу є військовими і мають право знімати всюди».

Тобто військові не зобов'язані відповідати за безпеку журналістів попри те, що журналісти на них покладаються.

Підсумувати цей розділ можна тим, що сказала Єлизавета Стрій. Вона розповідає, що: «Ми буквально нещодавно поховали нашого колегу і цей випадок доказав, що ти ніколи не знаєш, куди прилетить. Тобто ти може абсолютно не лізти на рожен, не наражати себе на небезпеку, слухати військових, але в твою автівку може прилетіти снаряд, тому це все відносно. Але особисто я знаю, що потрібно не шукати пригод на свою голову, не їхати куди не треба».

Зважаючи на інтенсивність та потужність боїв справді, описуючи гарантії безпеки, варто враховувати, що завжди залишається ймовірність випадковості навіть при дотриманні усіх норм безпеки.

4.3 Зміни у доступі до інформації для журналістів під час дії воєнного стану (24 лютого 2022 року – 1 травня 2023 року)

Питання доступу до інформації під час дії воєнного стану (24 лютого 2022 року – 1 травня 2023 року) є важливим аспектом висвітлення дослідження, адже за цей період дії воєнного стану неодноразово підіймалося у медійному полі. Через безпеку з'явилися заборони на те, щоб висвітлювати військові об'єкти, позиції військових, об'єкти критичної інфраструктури тощо. Про це детальніше розповідали у підрозділі 1.2.

Опитані журналісти вбачають у темі доступу до інформації велику проблему, яка потребує пошуку шляхів вирішення, що ми й спробуємо зробити у цьому дослідженні. До цього аспекту висвітлення теми було

висунуто гіпотезу про те, що під час дії воєнного стану обмежився доступ до інформації для журналістів, це вплинуло на різноманітність тем, які журналіст може розказати у своєму матеріалі.

Процес роботи журналістів на війні безпосередньо пов'язаний із військовослужбовцями та пресофіцерами, які супроводжують знімальні групи під час роти.

Проаналізувавши відповіді респондентів в інтерв'ю можемо виділити такі етапи:

1. Підготовка та домовленості з пресофіцерами. Обговорювання про формати співпраць.
2. Складання маршрутів, збір необхідної інформації та амуніції., пошук героїв.
3. Якщо поїздка без допомоги військових, наприклад, на деокуповані території, домовленість із місцевими адміністраціями.
4. Робота “в полі” узгоджена з військовими, безперервна співпраця з ними.
5. Виїзд із території, перевірка матеріалів на вміст матеріалів, які неможна поширювати.
6. Підготовка та редагування матеріалу, за необхідністю, затвердження у військових. Публікація.

Таким чином, на кожному етапі підготовки спостерігаємо узгодження про поширення інформації з військовими. Такі обмеження дійсно діють через те, що важливо зберігати безпеку для військових, цивільних і свою власну безпеку.

Журналістка Ірина Сампан прямо каже, що зараз посилилась військова цензура на поширення інформації та відзнятих матеріалів. Вона також звертає увагу на недоцільність престурів як явища. Воно негативно впливає на репортажу та документальну журналістику.

Журналісти розповідають про те, що у березні 2023 року вийшов наказ, де не всіх журналістів до червоних зон. Зокрема, як стверджують респонденти, журналістів, які працюють на Єдиному телемарафоні більше допускали до зйомок. Це обмежило роботу кореспондентів. Як зазначає Ольга Калиновська: «Ми не змовчали, записали всі відеозвернення, як пояснили, що ми проти такого поділу, нас у зверненні підтримали і самі ці журналісти з телемарафону і це мало вплив, нам дозволили працювати в небезпечних зонах надалі». У акції взяли участь двоє респондентів із цього дослідження і підтвердили це спостереження.

Водночас усі журналісти з розумінням ставляться до того, що в країні під час воєнного стану діють обмеження на зйомку. Вони погоджуються слідувати усім правилам зйомки, які вказані в Наказі Головнокомандувача ЗСУ, адже розуміють важливість збереження безпеки. Однак вважають несправедливим, коли доступ до зйомок і отримання інформації у небезпечних зонах надають лише обраним журналістам. Воєнні кореспонденти висловлюють своє незадоволення і у випадку акції з відео, де записали звернення, мали позитивний вплив і поновили доступ до зйомок у червоних зонах зокрема.

Такий приклад доводить те, що в українському суспільстві діють закони демократії, і якщо є люди незгодні з певними рішеннями влади, вони можуть відстояти свої права і, ймовірно, досягти справедливості.

Крім так званої цензури з боку військових та влади, зараз в журналістів виникло явище самоцензури, коли вони самі розуміють обмеження на поширення інформації в країні, і без зовнішнього впливу можуть вирішити які матеріали краще не викладати в публічний доступ. Про це говорить кореспондентка Єлизавета Стрій: «Я от не бачу проблеми саме в забороні, тобто у воєнний час вони мають, звісно, право віддивлятися наші матеріали й казати, що можна поширити, що ні. Тобто

якщо є такий фільтр, то працюймо отак, а не просто забороняти нам щось знімати, якесь іноземне озброєння особливо».

Олександр Матюшенко наводить приклад, коли після відзнятого матеріалу на етапі монтажу, його команда вирішила не видавати в етер кадри, де можна було зрозуміти локацію об'єкта критичної інфраструктури.

Опитаним журналістам було поставлене питання про те, чи заборонялася вже відзнята і погоджена раніше інформація. Кожен із опитаних наводить свої приклади таких ситуацій. Зокрема Євгенія Китаїва згадує, що журналістам згідно з Женевською конвенцією заборонено публікувати та опитувати військовополонених. Втім під час однієї зі зйомок вона з операторкою мала можливість відзняти російського полоненого. Цей матеріал вона не поширювала, втім зберегла для власного архіву, адже має у планах після закінчення війни змонтувати документальне кіно із своїх архівів.

Харківська репортерка Марія Малевська розповідає про те, що вони обмежено показують кадри з обміну полоненими, обміну тілами загиблих, процесу ексгумації тіл. Також вказує загальне правило, яке діє в Україні, де заборонено поширювати рух військової техніки військові об'єкти.

Фрилансерка Ірина Сампан повідомляє, що через таку часту заборону на поширення певних видів інформації вона змінила фокус у своїй роботі і почала більше розповідати портретні історії, які не потребують великої кількості дозволів на публікацію: «Зараз діє справді дуже багато заборон на зйомку військової складової, тому частково через це я зараз переключилася на висвітлення людських історій про війну, портретних історій. Для такого не потрібно писати різні листи у бригади і так далі. Я собі цим значно полегшила життя».

Ірина Сампан також наводить приклад заборони на публікацію, яка з'явилася через деякий час: «Також була раніше історія про те, як я за

домовленістю з військовими зняла їхню роботу, а матеріал видавала через 3 тижні. І за цей час їм прийшло розпорядження зверху про те, що не можна допускати зараз журналістів. Ну ми видавали тоді матеріал з написом на початку про те, що знімався він раніше і потім почала діяти ця заборона. Це для військових також, щоб їм не прилетіло за це».

Ольга Калиновська в інтерв'ю розповіла про те, що при монтажі матеріалу буває, коли доводиться приховувати обличчя військових, певну місцевість чи номери автівок, щоб інформація не потрапила до ворога. Про це їх з оператором просять військові, які намагаються убезпечити себе.

Дарина Коломієць із Суспільного розповідає про ситуацію, коли заборона на публікацію стосувалася безпекових моментів не пов'язаних із службою. Після зйомки сюжету її попросили не видавати це в ефір, тому що його героєм став військовослужбовець з Мелітополя, чії родичі перебувають у тимчасово окупованому росіянами місті і інформація про те, що він служить в ЗСУ може їм нашкодити.

Таким чином заборона на поширення, згідно з результатами інтерв'ю з кореспондентами може поширюватись на поширення переміщення і базування військових, розмови з військовополоненими, обмін військовополоненими та тілами, ексгумацію тіл цивільних та військових, об'єкти критичної інфраструктури, обличчя військових, номери автівок та техніки, локацію позицій військових. Воєнні кореспонденти виявляють розуміння до таких обмежень, адже розуміють, як важливо перш за все зберегти безпеку українців.

Окремим аспектом виділимо роботу у висвітленні російсько-української війни західних журналістів. У медіасередовищі ходять розмови про те, що іноземним журналістам дають більший доступ до інформації у зв'язку з тим, що Україна отримує постачання зброї із закордону, закордонні медіа мають право більше висвітлювати роботу військових, щоб доносити своїй аудиторії своєрідний звіт про те, де задіяна їхня

техніка. У зв'язку із такою наявною інформацією була складена гіпотеза про те, що журналістам з іноземних медіа надають більше інформації, ніж українським. Така гіпотеза не підтвердилась, втім не від усіх опитаних журналістів.

Кореспонденти стверджують, що справді західні журналісти мають більший доступ до зйомки техніки, адже цього вимагає їхня аудиторія. Як стверджує кореспондентка Євгенія Китаїва, закордонні журналісти вимагають більше, їх до цього спонукає їхня редакція. «Але щодо особистого ставлення до них - я помітила, що у них дуже зверхнє ставлення до пресслужб. Більшість із них постійно вимагають багато від пресофіцеїв, чого ті не можуть надати. Але попри це, наші ЗСУ розуміють, що ми воюємо завдяки їхнім боєприпасам і їм потрібно показувати як це відбувається».

Схожої тези дотримується кореспондент із Запоріжжя Денис Розенков, який не виказує незадоволення від того, що західна преса має більше доступу до інформації.

Журналістка Ольга Калиновська також підтверджує те, що деякі командири частіше надають доступ до інформації західній пресі, однак вказує на те, що їхнім журналістам варто мати більше підготовки та емпатії до подій в Україні: «Я розумію тих командирів, які надають перевагу інколи, щоб висвітлювали західні журналісти нашу техніку і роботу військових, бо я розумію, наскільки це важливо, щоб на заході також знали, як ми тут воюємо. Бо від цього залежить постачання зброї нашим арміям. Інша справа, що закордонні журналісти не завжди проявляють емпатію та не завжди розуміють, як тут потрібно поводитися. Але є багато і дуже адекватних, я особисто співпрацювала з такими журналістами, які готові в разі чого ділитися з тобою матеріалами, адекватно співпрацювати».

Олександр Матюшенко відзначив, що на пресконференціях західних журналістів також більше цікавить постачання зброї, загальна інформація про ситуацію у Миколаївському регіоні, а локальні українські журналісти цікавляться більш конкретними питаннями.

Про те, що західні журналісти не дотримуються правил безпеки на фронті повідомляє і журналістка Військового телебачення Валерія Подкіч-Могилевська. Зокрема наводить приклад, коли група іноземних журналістів приїхала на трьох автівках білого кольору у прикордонне місто, чим наразила себе і військових на велику небезпеку.

Висвітивши це питання з боку військових та пресофіцерів, можемо вяснити, що доступ західних журналістів це вказівка не загальна, а вирішується на рівні кожного підрозділу та командування. А завданням пресофіцерів є виконання наказів. Вони особисто не поділяють журналістів на західних та українських. Втім пресофіцерка Маргарита Рівчаченко зазначає, що з українськими журналістами їй працювати легше та надійніше.

Таким чином за спостереженнями та досвідом українських журналістів про роботу західних кореспондентів ми можемо зробити узагальнені висновки про те, що дійсно їм можуть надавати більший доступ до інформації та зйомок. Та українські журналісти, які були представлені у цьому інтерв'ю у більшості переконані у тому, що такі заходи з боку військового командування необхідні для збільшення поставок зброї в Україну.

Опитані кореспонденти акцентують на тому, що іноземні журналісти можуть бути об'єктивніші та менш емоційні стосовно висвітлення подій в Україні, адже працюють не як безпосередні учасники війни, а мають погляд збоку на те, що відбувається. Та часто спостерігається тенденція того, що кореспонденти не приділяють увагу достатній безпеці.

4.4 Рекомендації для безпечної та ефективної роботи журналістів у зоні бойових дій

Під час російсько-української війни для українських кореспондентів було виокремлено вже багато рекомендацій та методичок, де зазначають як правильно поводитися у зоні бойових дій та на що звертати увагу. На основі зібраних даних ми складемо свій список рекомендацій для роботи журналістів у зоні бойових дій, який заснований на практичному досвіді журналістів, які працюють на фронті.

Під час опитування ми не обмежували журналістів у тому, рекомендації спрямування вони можуть давати. За результатами інтерв'ю відповіді були поділені на емоційно-психологічні та безпекові. Далі наведемо перелік рекомендацій.

1. Прийняти справді свідоме рішення, бо з такою роботою багато чим доводиться жертвувати: особистим життям, сном, нормальною їжею. Розуміти свою мотивацію.
2. Тримати під контролем свій психологічний та психоемоційний стан, відвідувати психолога.
3. Пройти психологічні курси, щоб знати, як спілкуватися з військовими та цивільними, які постраждали від війни.
4. Для пошуку історій не боятися розмовляти з військовими людьми.
5. На інтерв'ю з військовим командуванням приходити заздалегідь підготованими.
6. Дослухатися до усіх наказів військових.
7. Бути фізично і психологічно підготованим.
8. Регулярно проходити курси з домедичної допомоги, знати як користуватися всім, що є в аптечці.

9. Пам'ятати, що жоден матеріал не вартий життя і здоров'я журналіста та військових і цивільних, який висвітлено у матеріалі.

10. Приділяти увагу тим історіям та темам, які рідко порушуються у суспільстві, зокрема про жінок у армії.

Виокремлені рекомендації є особистісними від журналістів, які працюють у зоні бойових дій. Як бачимо, вони у більшості стосуються моральної, психологічної та фізичної підготовки. Важливим аспектом моральної підготовки зокрема виокремлювали свою готовність до небезпеки у зоні бойових дій. За їхніми словами, журналіст мав захоплюватись своєю роботою, а не приїжджати на фронт за емоціями. І саме тоді вийдуть вдалі репортажні історії та якісна співпраця із учасниками бойових дій.

Дарина Коломієць із «Суспільного» також розповідає про емоційну зібраність у зоні бойових дій, коли життю загрожує небезпека: «Потрібно максимально підготувати себе і свій стан до того, що йтимуть бойові дії. Хоча коли вперше ти потрапляєш під обстріл, ти не розумієш, як поводитимешся, бо вперше – це шоківий стан. Коли ти в зоні бойових дій ти весь час маєш бути акумульований, маєш розуміти: що можна знімати, а що ні. У екстрених випадках потрібно брати себе в руки і чітко розуміти як діяти».

Фрилансерка Ірина Сампан наголошує на тому, щоб уміти співпрацювати з колегами: «важливо ніколи не підставляти своїх, не наражати інших людей на небезпеку». А Єлизавета Стрій розповідає про те, як високий рівень комунікації з колегами підвищує можливість пошуку гарних тем та знайомств, які можуть знадобитися у роботі.

Регіональний кореспондент Денис Розенков порівнює, безпеку журналіста із безпекою медика на фронті, де головним правилом є

пам'ятати про свою безпеку і потім займатися порятунком життя інших юдей.

Висновки до розділу IV: Під час аналізу результатів досліджень ми з'ясували, що в Україні потрібна більша кількість курсів підготовки, адже до початку повномасштабного вторгнення їх не вистачило для того, щоб підготувати тих кореспондентів, які до 2023 року не працювали у зонах бойових дій (у дослідженні було троє таких журналістів). Втім вони стверджують, що пройшли достатню підготовку за цей рік і три місяці поки триває повномасштабна війна.

Усі опитані журналісти у роботі опираються найбільше на свій досвід, на рекомендації військових. Також зазначають вплив на результати роботи самоцензури та редакційної політики.

Про безпеку журналістів на фронті найчастіше дбають військові, хоча не зобов'язані це робити, а також несе відповідальність редакція. Один із респондентів сказав, що його редакція дає відповідне завдання на зйомку, інші підтримують зв'язок з офісом. Однак четверо з опитаних воєнкорів повідомили, що не мають зв'язку із редакцією та працюють в основному самостійно.

Доступ до інформації у порівнянні із періодом до 24 лютого 2022 року ми порівнювали на прикладі досвіду роботи кореспондентів, які працювали у зоні бойових дій в Україні до 2022 року. За їхніми словами, зараз діє більше обмежень на поширення воєнних об'єктів, військових, об'єктів інфраструктури тощо. Однак вони погоджуються з такими обмеженнями, адже дбають про безпеку. Також ми з'ясували, що зберігається тенденція того, де журналістам з іноземних ЗМІ частіше надають доступ до зйомки певних видів озброєння. Таке рішення може залежати від воєнного командування на місцях.

Серед рекомендацій журналісти виділяють психологічні, філософські, емоційні та безпекові рекомендації.

ВИСНОВКИ

У межах цієї кваліфікаційної роботи ми досягли головної мети, яку поставили на початку – з'ясували особливості роботи воєнних кореспондентів в Україні під час воєнного стану та дізналися, з якими обмеженнями, проблемами та безпековими гарантіями зіштовхуються журналісти.

Журналісти зіштовхнулися у роботі з низкою проблем, які можуть перешкоджати їхній роботі й загрожувати життю і здоров'ю. Це неодноразово доводилося, коли під час повномасштабного вторгнення журналісти гинули під час своєї професійної діяльності. Звісно, як згадувала одна із респонденток цього дослідження, жодні рекомендації не допоможуть гарантовано вберегти своє життя в тих воєнних умовах, які відбуваються в Україні. Адже від прильоту кулі чи снаряда не застрахований ніхто як на фронті так і в тилу України. Однак низка рекомендацій та правил, які були виділені у цьому дослідженні мають цінність у тому, що їх було виокремлено завдяки збору інформації на основі глибинних інтерв'ю з практикуючими воєнними кореспондентами, які мають досвід роботи в висвітленні російсько-української війни ще з 2014 року також до дослідження залучено представницю пресслужби ЗСУ, яка окремо дала поради поведінки воєнним кореспондентам. Систематизація цих даних дала змогу виокремити рекомендації, а також особливості роботи з доступом до інформації, які діють під час воєнного стану.

У теоретичному аспекті ми виокремили основні правові засади, на яких базуються правила поводження з інформацією для кореспондентів зараз. Вони у більшості стосуються обмежень на поширення даних пов'язаних із військовими та критичними об'єктами. Втім окрім них у дослідженні ми виокремили обмеження від респондентів.

Згідно з ними діють обмеження на поширення горизонтів та загальних кадрів поблизу військових позицій, не поширюються кадри з автомобільними номерами, обличчями військових, кожен випадок поширення інформації вирішується індивідуально, узгодивши інформацію попередньо з військовими.

У порівнянні з роботою журналістів у війні до 2022 року, зараз з'явилася більша кількість обмежень, однак деякі з них діяли і до початку широкомасштабного вторгнення. Загалом Україна як держава і військові кореспонденти вже мають великий досвід висвітлення воєнних дій. Відповідний досвід є унікальним у світі і може мати перспективи того, ж щоб передавати цей досвід іноземним колегам.

Окремо, завдяки тематичному блоку запитань про роботу із західними журналістами була підтверджена гіпотеза про те, що їм може надаватися більше інформації про постачання іноземної зброї та перехід бойових дій. За даними журналістів, це пов'язано з тим, що закордонні медіа мають обов'язок працювати на свою аудиторію та показувати інформацію, яка наближена до них. Такою інформацією є висвітлення роботи іноземного озброєння в Україні. Таким висновком ми можемо підтвердити правило наближення інформації до споживача, яке поширене у журналістиці. Адже чим ближча новина за контекстом до споживача, ти це цікавіше.

Також було розглянуто безпекові гарантії, за якими працюють журналісти. Спостерігається тенденція того, що воєнні кореспонденти та їхні редакції не застраховують життя і здоров'я. Захисне спорядження журналісти можуть купувати собі власним коштом, ще частину забезпечує редакція або волонтерські організації та журналістська спільнота.

Частина респондентів повідомляла, що їхньою безпекою у зоні бойових дій опікуються військові. Втім було з'ясовано, що вони це робити не зобов'язані і відповідальність за безпеку лежить на журналістах.

Крім того у дослідженні підняте питання про наявність курсів підготовки у воєнних кореспондентів. За результати можна зробити висновки, що журналісти самі дбають про свою підготовку, зокрема регулярно проходять курси домедичної підготовки та психологічної підготовки. Але деякі досвідчені журналісти, які працюють давно у зонах бойових дій відкидають можливість проходження додаткового навчання, посилаючись на власні набуті професійні вміння.

У роботі також описано порівняння роботи українських журналістів у зонах бойових дій закордоном і в Україні. Вони стверджують, що висвітлення бойових дій закордоном позитивно впливає на об'єктивність, адже у висвітленні подій в Україні, журналісти є упередженими, адже представляють сторону війни.

Також було виявлено ті проблеми у роботі воєнних кореспондентів, на які можна звернути увагу у подальших дослідженнях. Такою темою можна назвати дослідження особливостей роботи жінок воєнних кореспонденток та висвітлення проблем, з якими вони зіштовхуються. Частина з них була описана у цій роботі.

Результати є вартісними адже висвітлили нові аспекти у роботі кореспондентів, з'ясували як на практиці діють правові обмеження запроваджені в Україні під час воєнного стану. Ще одна цінність полягає у тому, що дослідження відкрило нові горизонти для майбутньої роботи з окремим і піднятими темами.

Під час роботи над цим проєктом було застосовано на практиці вміння здобуті під час навчання на здобуття ступеня магістра. Зокрема це систематизації наявної літератури на тему дослідження, робота з теоретичною рамкою, застосування методу дослідження глибинного інтерв'ю та навички спілкування з респондентами у рамках цього методу.

Отримані результати докладають більше для розуміння соціального контексту роботи воєнних кореспондентів під час російсько-української

війни. Також результати можуть бути використані у професійній роботі журналістів як рекомендації для роботи, включно з етапами підготовки до роботи, роботи безпосередньо «у полі» та під час обробки відзнятого матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко І. Медіа як ретранслятор соціальних проблем у конструкціоністському підході до фреймінгу // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2014, вип. 62.
2. Лазарев С. Формування фрейму «ресурсного поля» // ДЗ «ПНПУ ім. К. Д. Ушинського» / Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 51
3. Орлова, Д. (2016). Висвітлення конфлікту на Сході в українських медіа. Спеціальний звіт. Відновлено з https://ms.detector.media/content/files/dm_zvit_redpraktika_new.pdf
4. Про введення воєнного стану в Україні Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
5. Про введення воєнного стану в Україні Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність №5144 від 24.02.2021 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559216>
7. Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації №2178-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20?fbclid=IwAR00fmELVyB8_RVdA82_UgR05SERydmnJVhF9TendS2oekX14KpwVksFdgY#Text

8. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України № 164 Зареєстровано у Міністерстві юстиції України 09 червня 2017 р. за № 704/30572 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

9. Про надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій». №7367 від 11.05.2022 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1293580>

10. Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану Наказ головнокомандувача Збройних сил України від 03.03.2022 № 73 URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_050322.pdf

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» Указ Президента України №152/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761?fbclid=IwAR0C-HehSa0M5SFf0sEilWMQdkFqIPIQZo39VHsvTxtc6rdhd7WrMI4MUQk>

12. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо словника воєнного часу від 31.03.2022 URL: <https://nsju.org/navchannya/rekomendacziyi-komisiyi-z-zhurnalistskoyi-etyky-shhodo-slovnyka-voyennogo-chasu/>

13. Список загиблих журналістів. Журналісти, які загинули внаслідок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну URL:<https://imi.org.ua/infographics/spysok-zagyblyh-zhurnalistiv-i45958>

14. Шевчук С. Особливості роботи журналіста в зонах військових конфліктів. // Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки. – Київ, вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. – С.264-271.

15. Шендеровський К. С. Передумови інституціалізації медіакомунікацій при розв'язанні соціальних проблем / К. С.

Шендеровський // Медіа-комунікації та соціальні проблеми : зб. навч.-метод. матер. та наук. ст. / упор., ред. К. С. Шендеровського. – Київ, 2012. – Ч. 1. – С. 8–33 с. 20

16. Штурхецький С. Особливості сучасних воєн: що потрібно знати журналістам // Global world : науковий альманах. Vol. 2 (II), 2016, С. 122.

17. Best J. Social problems / Joel Best. – 1st ed. – W. W. Norton & Company, 2007. – 392 p

18. Entman R. M. Framing: toward clarification of a fractured paradigm. / Robert M. Entman [Electronic resource] Journal of Communication, autumn 1993

19. Galtung, J. Peace Journalism – A Challenge. Journalism and the New World Order, 2002, 2, 259-272.

20. Galtung, J., Ruge, M. H. The Structure of Foreign News. Journal of Peace Research, 1965 2(1), 64-91.

21. Gamson W. The changing culture of affirmative action / W. Gamson, A. Modigliani. // Research in Political Sociology. – 1987. – №3. – С. 137–177., с.143

22. Goffman E. Frame Analyses: An Essay on the Organization of Experience / Erving Goffman. – Cambridge: MA: Harvard University Press, 1974. – 508 с. – (MA: Harvard University Press

23. Nisbet M. Framing Science / M. Nisbet, A. Kroepsch, D. Brossard. // Harvard International Journal of Press/Politics. – 2003. – №8. – С. 36–70., с.38

24. Pan Z. Framing analysis: An approach to news discourse / Z. Pan, G. Kosicki. // Political Communication. – 1993. – №10. – С. 55–75., с.59

25. Wimmer R. D. Mas Media Research (9th ed.) [Електронний ресурс] / R. D. Wimmer, J. R. Dominick. // Wadsworth Cengage Learning. — 2011. — URL:

https://saleemabbas2008.files.wordpress.com/2013/02/1353087914wimmer_dominick_mass_media_research_2011.pdf.

26. Wimmer, R., Dominick, J. Mass Media Research: an Introduction. 2014 P. 447.

Запитання для глибинних інтерв'ю

1. Назвіть ваше місце роботи.
2. Чи змінювали ви місце роботи за час дії воєнного стану?
3. Як довго ви попрацювали журналістом до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну?
4. Чи працювали ви у зоні бойових дій в Україні до початку повномасштабного вторгнення?
5. Чи висвітлювали ви воєнні дії/конфлікти в інших країнах? Якщо ваша відповідь «так», то в яких країнах?
6. Чи проходили ви курси підготовки воєнного журналіста? Яких аспектів вони стосувалися?
7. Як, на вашу думку, гарантується безпека українських журналістів у зоні воєнного конфлікту, і яких стандартів у цьому дотримуються західні компанії?
8. Чи забезпечує ваша редакція безпеку під час роботи у зоні бойових дій? Як це відбувається?
9. Як ви особисто дбаєте про свою безпеку під час роботи у зоні активних бойових дій?
10. Як ви дбаєте про безпеку під час роботи в регіонах, де не ведуться активні бойові дії?
11. Яким є рівень співпраці між „домашнім” офісом і журналістом „у полі” в українських та західних медіа?
12. Як ви оцінюєте співвідношення технічного та фінансового забезпечення українських і західних медіа?
13. Як під час дії воєнного стану змінився доступ до інформації?
14. Чи були у вас проблеми з отриманням акредитації від Міністерства оборони?

15. Які перевірки ви проходили під час в'їзду виїзду із зони активних бойових дій?
16. Як ви шукаєте історії для своїх матеріалів під час роботи у зоні активних бойових дій? З якими обмеженнями під час цього виду роботи ви зіштовхуетесь?
17. Щось із відзнятого Вами матеріалу заборонялося для подальшого поширення? Що це були за матеріали?
18. Які поради Ви дасте журналістам, що планують висвітлювати бойові дії?

Тематичне кодування

Олександр Матюшенко, МАРТ (регіональне, Миколаїв)

Марія Малевська, СТБ (всеукраїнське)

Євгенія Китаїва, 5 канал, (всеукраїнське)

Дарина Коломієць, Суспільне (всеукраїнське)

Ірина Сампан, фрілансерка, Цензор.Нет, Бутусов.Плюс (всеукраїнське)

Валерія Подкіч-Могилевська, Військове телебачення (всеукраїнське, спеціалізоване)

Денис Розенков, 5 канал, раніше - ICTV (регіональний кореспондент, Запоріжжя)

Ольга Калиновська, 5 канал, (всеукраїнське)

Єлизавета Стрій Agence France-Presse (західне, Франція)

Маргарита Рівчаченко пресофіцерка

1. Підготовка до роботи у зоні бойових дій

1.1. Наявність курсів підготовки

Олександр Матюшенко, МАРТ (регіональне, Миколаїв)

всього вчилися навпомацки, на власному досвіді. Перед першим виїздом я читав методичку, знав, що треба знімати місце крупними та середніми планами, без загальних планів, без озвучування локацій. Тобто загальні враження були, а як працювати конкретно на місці – вивчалось вже безпосередньо під час роботи. Я вважаю, що це не тільки я один в такій ситуації опинився, багатьох журналістів в Україні це застало зненацька.

Марія Малевська, СТБ (всеукраїнське)

Коли Міноборони України ввело обов'язкову акредитацію, аби отримати доступ на першу лінію, ми мали пройти кількадевні тренінги, де в нас була теорія, практика, там різні теми, мінна безпека. Але це був трішки не той рівень, який знадобився після 24 лютого 2022 року. Після 24 лютого у нас був один тренінг з такмеду, який ми самі собі організували з колегами.

Євгенія Китаїва, 5 канал, (всеукраїнське)

У 2016 році були організовані курси. Там було 2 дні практики і 2 дні теорії, вони були корисні для роботи тут, але багато корисного я дізнавалася сама. У мене велика ага до знань про те, як виживати в складних умовах. Я також окремо проходила курси з психологами, які навчали нас, як правильно розмовляли з військовими, полоненими, людьми, які пережили психологічні травми. , багато курсів домедичної допомоги. Зупинятися у цьому не можна, бо на фронті якщо ти думаєш, що ти вже зірка, і все вмієш, то вірогідність того, що ти загинеш під час роботи зростає в раз і величезними кроками. Тому постійно потрібно дбати про свою фізичну підготовку, свої емоції.

Єлизавета Стрій Agence France-Presse (західне, Франція)

Ми проходили якісь свої курси з тактичної медицини тощо. Від міноборони чи якихось організацій не проходила.

Валерія Подкіч-Могилевська, Військове телебачення (всеукраїнське, спеціалізоване)

Я навчалася на спеціальності військова журналістика в КНУ, там усі роки навчання були орієнтовані саме на таку сферу роботи, плюс ми самі військові люди, розуміємо, як працювати у “полі”.

Ірина Сампан, фрілансерка, Цензор.Нет, Бутусов.Плюс (всеукраїнське)

Так, я працюю ще з 2014 року, я проходила курси у 2015 році від ІМІ, це було дуже жорстко тому що вони намагалися нас погрузити то саме атмосферу яка може бути під час бойових дій. А зараз я регулярно намагаюся проходити курси з тактичної медицини і всім колегам раджу їх проходити, а професійні навички за ці 9 років я вже набула.

Ольга Калиновська, 5 канал, (всеукраїнське)

Перед першими виїздами у 2015 році не знала ніяких азів. Я абсолютно не знала, як одягатися, на першу зйомку з військовими я поїхала в сукні. На мене всі військові дивилися дуже дивно. Потім ще одного разу поїхала у помаранчевій жилетці, мене всі ховали і боялися, що по нас почне прилітати. Але я знаю основи поводження, основи тактичної медицини.

Дарина Коломієць, Суспільне (всеукраїнське)

Я ще навчаюся в університеті, в КНУКіМ. У нас є курс військової журналістики, де ми вчимося основних правил, але багато я вже знаю зі свого власного досвіду. Я проходила багато курсів і в редакції, і від міноборони підготовка, там були умови максимально наближені до бойових дій, це було корисно напевно. Це стосувалось і медичної підготовки і роботи з військовими.

2. Гарантії безпеки

2.1 Від держави

Марія Малевська, СТБ (всеукраїнське)

Держава ніяк не захищає, адже ми працівники приватних організацій. Можливо це більше стосується військових кореспондентів, які є працівниками Військового телебачення, Армія ФМ.

Олександр Матюшенко, МАРТ (регіональне, Миколаїв)

Багато амуніції нашому каналу надали волонтерські організації. Також місцевий осередок Інституту Масової Інформації у Миколаєві. Кілька бронжилетів та шоломів надала ще Миколаївська Обласна Військова Адміністрація.

Євгенія Китаїва, 5 канал, (всеукраїнське)

Відверто кажучи, держава не турбується про журналістів у зоні бойових дій. Але і жоден воєнкор не хоче нічого від держави, лише, щоб не перешкоджали нашій роботі. Але і це в них не завжди вдається. Це не завжди стається так, в нас впливають якісь заборони. Так, нещодавно була заборона на зйомку в «червоній зоні» бойових дій, але ми з цим боремось і зараз нам відновили дозвіл на зйомку там.

Єлизавета Стрій Agence France-Presse (західне, Франція)

Держава занадто приділяє цьому увагу, Я розумію що це задля безпеки і так далі але якби держава також має розуміти роботу воєнних журналістів і нам потрібно висвітлити роботу і в зонах небезпечних дій.

Валерія Подкіч-Могилевська, Військове телебачення (всеукраїнське, спеціалізоване)

Ти маєш мати при собі певний пакет документів це що стосується конкретно військовослужбовців журналістів. У кожній зоні військового угруповання потрібні свої дозволи. Зокрема бойове розпорядження це головний документ який гарантує нашу безпеку тому що, по-перше завдяки бойовому розпорядженню, де прописано наші завдання прописано в яких містах ми маємо право знаходитись які бригади ми маємо право еє відвідувати. Якщо зі мною щось станеться то це оцей папірець гарантує моїй сім'ї виплату коштів. І завдяки ньому я маю право на зйомку.

Ірина Сампан, фрілансерка, Цензор.Нет, Бутусов.Плюс (всеукраїнське)

Ніяк не гарантується, страхову у нас не мають мабуть 80% журналістів, інші 20% це просто журналісти, які працюють на іноземні видання, там це в політику реакцію входить. У нас якщо журналіст працює в редакції, то є хоч якась надія на те, що журналіст при пораненні отримає виплати, у фрілансерів таких гарантій немає.

Ольга Калиновська, 5 канал, (всеукраїнське)

Від держави вимагається, щоб були там ми в захистах захисту, наприклад, але ми і так були в засобах захисту. Найбільше за нашу безпеку дбають наші військові, можуть не пускати туди, де дуже гаряче, це трохи насправді не подобається, але вони цим дбають в першу чергу про безпеку.

Дарина Коломієць, Суспільне (всеукраїнське)

Ну за рекомендаціями держави ми маємо бут оснащені аптечкою, засобами захисту.

Маргарита Рівчаченко пресофіцерка

Від військових неможна вимагати того, щоб вони відповідали за цивільних осіб, які самі добровільно приїхали в зону бойових дій. У 73 указі Головнокомандувача написано про те, що вони не несуть за це відповідальності. Звісно, я вважаю, що це дуже правильно. Тому робота журналістів це виключно їхня відповідальність тим паче для висвітлення бойових дій існують військові журналісти, які в першу чергу є військовими і мають право знімати всюди.

2.2 Від редакції

Марія Малевська, СТБ (всеукраїнське)

Нам надали засоби захисту – це бронежилети, шоломи, аптечки. Я свій новий бронежилет, мого розміру отримала від НСЖУ, я подавала їм запит. А мій оператор отримав від каналу.

Олександр Матюшенко, МАРТ (регіональне, Миколаїв)

Перш ніж їхати у прифронтові села, на деокуповані території, чи на позиції, ми обов'язково ставимо до відома свою редакцію. Редактор нам видає редакційне завдання для поїздки. Редакційне завдання у воєнний час є тим документом, який аргументує вашу присутність у прифронтових зонах. Під час поїздки ми також підтримуємо зв'язок з редакцією, повідомляємо про те, о котрій ми виїхали, яку ми роботу виконуємо, де ми саме перебуваємо. Повідомляємо і про те, о котрій годин повертаємось у редакцію. Це потрібно не лише для того, щоб наша редакція дбала про нашу безпеку і мала зв'язок з нами. Бронежилетів та шоломів у нас на початку не було. У редакції не було можливості забезпечити нас такими засобами індивідуальної безпеки. Зараз те, що ми маємо придбане не за

кошти редакції, але і не за наші власні – все забезпечено фондами, владою і т. д.

Євгенія Китаїва, 5 канал, (всеукраїнське)

Я не завжди кажу, попри те, що за стандартами має бути інакше. Але мій редактор знає про мою зйомку тоді, коли я впевнена, що сьогодні буде саме ця тема. Це, до прикладу було, коли ми заїжджали в Херсон чи в Лисичанськ. Але інколи все може бути інакше і редакція не знає. Але вони надіються на мене і довіряють мені та моєму досвіду.

Єлизавета Стрій Agence France-Presse (західне, Франція)

у нас є певні правила, ми проговорюємо, як себе поводити у певних небезпечних ситуаціях. Також з нами в автівці завжди перебуває спеціальна людина, яка відповідає за нашу безпеку, за те, куди ми їдемо, дізнається про поїздку все і прокладає маршрут. Щодо страхування від компанії я навіть не знаю чи забезпечені ми страховкою.

Валерія Подкіч-Могилевська, Військове телебачення (всеукраїнське, спеціалізоване)

У нас від редактора немає жодного контролю. Військовий журналіст повністю сам відповідає за свою роботу, свої теми, результати. Ми самі можемо бути операторами, репортерами, я сама на тиждень маю розділити зйомку своїх тем там про навчання, стрільби, чи історію людини і рівномірно видати це на ютуб. За безпеку теж відповідаю я особисто і багато беруть на себе військові, з якими я поряд, вони нас оберігають максимально.

Ірина Сампан, фрилансерка, Цензор.Нет, Бутусов.Плюс (всеукраїнське)

За 9 років я звикла працювати сама звикла просто що я сама несучу відповідальність. Іноколи я можу повідомити редактора про те, куди я виїжджаю, о котрій.

Ольга Калиновська, 5 канал, (всеукраїнське)

Редакційного завдання у нас немає, і я не завжди можу зорієнтувати редактора куди я їду, історії трапляються по дорозі. Є якесь таке власне завдання показати той матеріал з місця, де гаряче, бо це буде цікаво аудиторії. Але тут ще ситуація з тим, що ми знімаємо ті місця, з якими домовляюся. Редактори питають де я, коли може бути готовий матеріал.

Дарина Коломієць, Суспільне (всеукраїнське)

Відколи почалося повномасштабне вторгнення у нас з'явилася додаткова вимога від редакції - з нами їздить спеціальна супроводжуюча людина в автомобілі на зйомки. Він відповідає за нашу безпеку. Також обов'язково на виїздах ми тримаємо зв'язок з редакцією, з редакторами. Були випадки коли розряджалися телефони, ми цього боїмося, бо маємо бути на зв'язку з редакцією, тоді ми брали телефони у військових і телефонували. Весь час там на зв'язку, вони мають знати про наші маршрути. Але це не завжди відповідає дійсності, бо іноколи шляхи можуть змінюватися через безпекову зокрема ситуацію.

2.3 Власні правила безпеки

Марія Малевська, СТБ (всеукраїнське)

Коли йдеться про деокуповані території, потрібно дізнатися наперед, що там з дорогою, наскільки заміновано. Говоримо з працівниками ДСНС, які попереджають, кажуть як обережно там їздити. Говоримо також про те, як краще доїхати з місцевими жителями сіл, у які їздимо.

Вони могли попередити як їздити непрострілюваними дорогами тощо.

Це елементарні правила. Не відходити далеко від військового пресофіцера, не виходити за проїжджі частини (у поля, лісосмуги). Обов'язково у таких районах маємо бути в шоломі, в бронежилеті. Не чіпати підозрілі предмети. Поїздка має бути у світлий час доби, в темний час забороняється.

Олександр Матюшенко, МАРТ (регіональне, Миколаїв)

Це елементарні правила. Не відходити далеко від військового пресофіцера, не виходити за проїжджі частини (у поля, лісосмуги). Обов'язково у таких районах маємо бути в шоломі, в бронежилеті. Не чіпати підозрілі предмети. Поїздка має бути у світлий час доби, в темний час забороняється.

Євгенія Китаїва, 5 канал, (всеукраїнське)

Всі мої маршрути переміщень знає моя сестра, контакти також. Якщо я відчуваю, що буде небезпечніше, ніж завжди, вона знає. Вона також має мої «документи-смертники» з усією необхідною інформацією на випадок якщо зі мною щось станеться.

Єлизавета Стрій Agence France-Presse (західне, Франція)

Ми буквально нещодавно поховали нашого колегу і цей випадок доказав, що ти ніколи не знаєш, куди прилетить. Тобто ти може абсолютно не лізти на рожон, не наражати себе на небезпеку, слухати військових, але в твою автівку може прилетіти снаряд, тому це все відносно. Але особисто я знаю, що потрібно не шукати пригод на свою голову, не їхати куди не треба.

**Валерія Подкіч-Могилевська, Військове телебачення
(всукраїнське, спеціалізоване)**

Ну перше для мене це сама амуніція якісна і недешева. Я сама маленька і шукала собі бронезилет відповідного розміру, який буває важко у нас знайти. Я маю бути мобільна, тому амуніція не може бути важка. Я як військовослужбовиця маю зброю, там є відповідна кобура, окрім цього і моя техніка для зйомок, яку теж ношу на собі. Потрібно мати активні навушники, одного разу я забула про них і потім були негативні наслідки для здоров'я після гучних вибухів.

**Ірина Сампан, фрілансерка, Цензор.Нет, Бутусов.Плюс
(всукраїнське)**

Тих базових речей, про які нам розповідали на тренінгу я дотримуюся про власну безпеку. Я сама себе забезпечувала аптечкою, бронезелетом жіночим, шоломом і так далі. У цьому і свобода, що ти ні від кого не залежиш.

Ольга Калиновська, 5 канал, (всукраїнське)

В першу чергу, я ставлю свій телефон в режим “літачка”, щоб нам не дай боже не вичислили. Наші з оператором номери вже давно є в базах росіян, тому що ми працюємо з 2014 року. Тому ми можемо стати легкою ціллю і навідниками через свої телефони. Тепер я слухаю багато військових, постійно пам'ятаю не лише про свою безпеку, а й про безпеку оператора та водія нашого.

Дарина Коломієць, Суспільне (всукраїнське)

Ну я точно маю знати тактичну медицину, бо якщо я їду без аптечки чи без цих знань, я підставляю в першу чергу своїх колег поряд. Ми завжди дуже обережні, перевіряємо карту бойових дій, спілкуємося з

людьми які знають, можна чи не можна їхати тими місцями. Також важливо думати не лише про нашу безпеку, а й про безпеку людей, яких ми знімаємо, щоб це не зашкодило нікому.

3. Доступ до інформації

3.1 Доступ до інформації для західних ЗМІ та українських Марія Малевська, СТБ (всеукраїнське)

Є різниця в тому, що, наприклад, західне озброєння, яке надходить до України, певні підозріли показують лише західним ЗМІ. Україні важливо, щоб на Заході бачили їхню зброю, яка працює тут в Україні. Я була свідком того, коли нам не дозволяли знімати це озброєння, а колеги з західних ЗМІ знімали в той час.

Олександр Матюшенко, МАРТ (регіональне, Миколаїв)

Українських журналістів із столиці, або регіональних здебільшого цікавить більш детальна інформація про війну, вони це краще розуміють. Зокрема про кількість “прильотів”, ударів, про просування ворожих військ і т. д. Західні ж журналісти більше цікавляться загальною ситуацією, вони також мають чітке редакційне завдання і дізнаються інформацію для нього. У місцевої влади, наприклад, частіше вони можуть запитувати про постачання зброї з їхньої країни – те що цікаво їхній аудиторії і це правильно. Нас, українських журналістів цікавить більш широкий спектр питань.

Євгенія Китаїва, 5 канал, (всеукраїнське)

Можливо вони вимагають більше, їх до цього спонукає їхня редакція. Але щодо особистого ставлення до них - я помітила, що у них дуже зверхнє ставлення до прес-служб. Більшість із них постійно

вимагають багато від пресофіцеїв, чого ті не можуть надати. Але попри це, наші ЗСУ розуміють, що ми воюємо завдяки їхній боєприпасам і їм потрібно показувати як це відбувається.

Єлизавета Стрій Agence France-Presse (західне, Франція)

З доступом до інформації є велика проблема, з доступом до червоних зон для зйомок. Деякий українських журналістів, які мають вже величезний там досвід і знайомства, їх можуть допустити легше, але у нас ротації по 2 тижні і знайомств якщо немає, то важко отримати доступ. Тобто тут діє абсолютно локальний фільтр і далеко не всіх журналістів можуть допускати до роботи. Я вважаю, що для всіх медіа має бути однаковий доступ.

Валерія Подкіч-Могилевська, Військове телебачення (всєкраїнське, спеціалізоване)

Можливо ми, як військові журналісти маємо більше досвіду і знайомств, то і більше тем можемо висвітлити, однак ті обмеження стандартні, як у всіх стосуються і нас. Тобто головне - не зашкодити військовим, висвітлити інформацію так, щоб це було безпечно.

Грина Сампан, фрілансерка, Цензор.Нет, Бутусов.Плюс (всєукраїнське)

Я знаю випадки, коли приїжджають іноземні журналісти до пресофіцерів і вимагають якогось екшну. Давайте їм стрільбу, давайте їм поранених. Вони не розуміють, що наражають цим на небезпеку себе і військових, у них лише мета подати свій матеріал. Працювати не у своїй країні набагато легше, тому що ти не маєш ментально підхід до цього конфлікту. А українські журналісти вони не можуть апріорі бути об'єктивними, вони є представниками однієї зі сторін конфлікту. А

холоднокровність іноземних журналістів інколи навіть шокує. Але чим віддаленіший журналіст від цього болю, тим об'єктивніше він може висвітлити проблему.

Ольга Калиновська, 5 канал, (всеукраїнське)

Я розумію тих командирів, які надають перевагу інколи, щоб висвітлювали західні журналісти нашу техніку і роботу військових, бо я розумію, наскільки це важливо, щоб на заході також знали, як ми тут воюємо. Бо від цього залежить постачання зброї нашим арміям. Інша справа, що закордонні журналісти не завжди проявляють емпатію та не завжди розуміють, як тут потрібно поводитися. Але є багато і дуже адекватних, я особисто співпрацювала з такими журналістами, які готові в разі чого ділитися з тобою матеріалами, адекватно співпрацювати.

Дарина Коломієць, Суспільне (всеукраїнське)

От я казала, що нам важливо дбати не лише про свою безпеку, а й про людей, яких ми знімаємо. У західних журналістів це інколи є так, що вони відзняли аби була вражаюча історія, але інколи нехтують безпекою інших людей. Є населені пункти у нас поблизу лінії фронту, які часто переходять із окупації до України і навпаки. І ці журналісти часто показували їхні історії одразу після деокупації, так робити також неможна, бо людям може бути небезпечно потім спілкуватися з російськими представниками. На спільних зйомках, престоурах вони буває лізуть вперед всіх розштовхуючи і не звертають увагу на інших. Українські журналісти більше домовляються між собою у таких випадках. Зараз, здається, вони вже краще орієнтуються і в своїй безпеці і в інших, але на початку (повномасштабного вторгнення) такого не було.

Маргарита Рівчаченко пресофіцерка

Насправді все залежить від наказів командувача. Якщо вже погоджений запит з командувачами, нам все-одно з ким працювати: з українськими чи західними журналістами. Ми надаємо інформацію усім. Єдине, що з українськими журналістами можливо є більша довіра. Але вище керівництво часто надає привілеї західним ЗМІ, адже вони висвітлюють війну в Україні для своєї аудиторії, таким чином, ми лобіюємо поставку нам зброї.

3.2 Доступ до інформації під час воєнного стану

Марія Малевська, СТБ (всеукраїнське)

Технологія та сама: в бригадах мають бути пресофіцери, які мають бути присутніми під час виїздів і керувати процесами, щоб щось небажане не потрапило в кадр, просто зараз інші бойові дії та обстріли геть інші. Раніше не прилітали ракети, не падали авіабомби.

Зараз так само перед зйомкою ми зв'язуємось у підрозділі з людиною, яка відповідає за ЗМІ і з ними обговорюємо формати співпраці. Сам механізм не змінився. До 24 лютого 2022 року не кожна бригада та підрозділ мали пресофіцерів або це були люди, які не завжди знали що це означає. Зараз кожен підрозділ має таку людину. Здебільшого, як я бачу, підрозділи знайшли таких людей, які краще орієнтуються, це і журналісти, які пішли до лав ЗСУ і люди, які давно служать і знають, що це за робота.

Олександр Матюшенко, МАРТ (регіональне, Миколаїв)

Є загальні правила: якщо стався обстріл цивільного об'єкта, то ми можемо публікувати фото- і відеоматеріали пов'язані з місцем не раніше, ніж через 3 години, коли це сталося. Якщо удар припав на об'єкт промисловості, інфраструктури, то будь-які фото і відео можна публікувати не раніше, ніж через 12 годин після удару. І при цьому

обов'язково із дозволу військових та військово-цивільної адміністрації. Намагатися вийти за ці рамки було б неправильно. Тому що наша мета це в першу чергу інформування нашого населення і не допустити шкоди нашому населенню. Тобто інформація не повинна нести шкоду. З проблемами з доступом до інформації я не стикався. Та інформація, яка нам приходить нам, місцевим журналістам, подається без обмежень. Ми, самі розуміємо, що ми можемо публікувати, що не можемо. Знову ж обмежуємо загальні плани, коли йдеться про безпеку цивільних і військових, без прив'язки до місцевості.

Євгенія Китаїва, 5 канал, (всеукраїнське)

У нас дуже прогресивна країна в цьому плані і насправді медіаспільнота у нас сформувалася за ці вісім років. Вона надзвичайно крута, тому що ми на власному досвіді на власних отаких там помилках навчалися і ми вже маємо досвід роботи на війні і розуміємо - що знімати, а що ні.

Ірина Сампан, фрілансерка, Цензор.Нет, Бутусов.Плюс (всеукраїнське)

Звісно зараз посилилась як військова цензура, так і самоцензура з'явилася про те, як ти маєш працювати на фронті. З'явилась заборона там про доступ людей яких об'єктів або до яких позицій. Мене страшно не влаштовують ці процедури, наприклад, коли організують престури на фронт, коли всі журналісти мають привезти однакову історію, я люблю працювати по-іншому, проводити по кілька днів на локаціях. Бо з таким доступом, як у нас зараз страждає документальна журналістика, репортажна журналістика. А такі історії, як нам можуть зараз забезпечити більше підходить для сюжетів у телемарафоні, але не для глибоких портретів чи документалок. Треба змінювати підхід до цього.

Ольга Калиновська, 5 канал, (всеукраїнське)

Впринципі ми весь цей час доволі вільно могли працювати, поширювати інформацію, однак у березні вийшов наказ абсолютно безпідставний, де журналістів поділили на своїх і не своїх, до червоних зон почали допускати журналістів, які працюють на Єдиному телемарафоні. Це звісно обмежило дуже роботу кореспондентів. Ми не змовчали, записали всі відеозвернення, як пояснили, що ми проти такого поділу, нас у зверненні підтримали і самі ці журналісти з телемарафону і це мало вплив, нам дозволили працювати в небезпечних зонах надалі. інколи це абсолютно індивідуальна історія, все будується на довірі з пресофіцерами, які тобі довіряють і надають інформацію. Коли з початком повномасштабного вторгнення з'явилися нові бригади і пресофіцери, які не довіряли новим журналістам. Але багато тут будується на отаких зв'язках саме. Перевіряють на блокпостах нас при в'їзді в прифронтові області, можуть запитати акредитацію тощо.

3.3 Заборона на поширення інформації**Олександр Матюшенко, МАРТ (регіональне, Миколаїв)**

Я не стикався жодного разу з тим, щоб мені шеф-редактор заборонив публікацію. Були випадки, коли я сам відмовлявся від частини сюжету, яку я хотів розповісти, або був випадок, коли відмовився від матеріалу до його виходу і це було пов'язано з безпековими моментами, зокрема під час обстрілів критичної інфраструктури, щоб не нашкодити. Тобто не доходило до того, щоб телефонували військові і казали, що забороняють щось публікувати.

Марія Малевська, СТБ (всеукраїнське)

Під час виїзду здебільшого нас не перевіряють, бо ми працюємо вже з людьми, які багато років нас знають і це питання довіри. Якщо ж це

бригада новостворена, з якою ми раніше не співпрацювали, то вони просять перевірити наші відзняті матеріали на наявність того, що не можна показувати. Вони бачать, що ми знаємо всі рекомендації того, що не може бути в кадрі і далі нам довіряють, менше перевіряють наші матеріали. Якісь інші дані можна узгодити вже в процесі.

Були моменти, які були в нас відзняті, але ми, порадившись з офіцерами, вирішили не давати цього в ефір, бо ми самі живемо в цьому місті і дбаємо в першу чергу і про свою безпеку. Також обмежено показуємо обміни: обміни полоненими, обміни тілами, екстумацію цивільних та військових – це найбільш чутливі питання. А так ще під час зйомки ми розуміємо, що пересування техніки, наприклад, знімати не треба, бо ми самі розуміємо, які наслідки можуть бути.

Єлизавета Стрій Agence France-Presse (західне, Франція)

Я от не бачу проблеми саме в забороні, тобто у воєнний час вони мають, звісно, право віддивлятися наші матеріали і казати, що можна поширити, що ні. Тобто якщо є такий фільтр, то давайте працювати отак, а не просто забороняти нам щось знімати, якесь іноземне озброєння особливо.

Валерія Подкіч-Могилевська, Військове телебачення (всекраїнське, спеціалізоване)

Я маю багато досвіду з іноземними журналістами на фронті і лише один кейс справді знімальної групи, яка слухалась військових і робила все за правилами. Бо в інших випадках вони не орієнтуються часто в безпекових ситуаціях. Був випадок, коли їхня знімальна група складалася з трьох (!) щей білих машин і ми їздили з ними у дуже небезпечній зоні. Там в одній машині медики, в іншій – журналісти і в третій редактори. Варто пам'ятати, що аеророзвідка ворога дуже добре працює і такі три

автомобілі привертають увагу і стають цілями автоматично. Плюс до того вони зупинилися без дозволу у місті, бо побачили цивільну людину, а над містом якраз тоді працював ворожий літак, тобто це дуже небезпечно і часто вони невідповідально ставлять до роботи на цій війні. Також узгоджувати всі теми потрібно з нашими військовими, був випадок, коли одне закордонне видання зняло групу українських бійців, які якраз повернулися з бою і мали низький моральний дух, вони втратили своїх побратимів. Звісно ті журналісти відзняли їхні думки та коментарі після бою, але так теж неможна робити, бо люди в стані афекту.

Також важко з фіксерами, бо вони впринципі люди, які працюють один день за якусь плату, не відповідають за редакцію і за свої дії - їм головне зробити свою роботу.

Ірина Сампан, фрілансерка, Цензор.Нет, Бутусов.Плюс (всеукраїнське)

Зараз діє справді дуже багато заборон на зйомку військової складової, тому частково через це я зараз переключилася на висвітлення людських історій про війну, портретних історій. Для такого не потрібно писати різні листи у бригади і так далі. Я собі цим значно полегшила життя. Також була раніше історія про те, як я за домовленістю з військовими зняла їхню роботу, а матеріал видавала через 3 тижні. І за цей час їм прийшло розпорядження зверху про те, що не можна допускати зараз журналістів. Ну ми видавали тоді матеріал з написом на початку про те, що знімався він раніше і потім почала діяти ця заборона. Це для військових також, щоб їм не прилетіло за це. Хоча їм після того відео все-одно прилетіло, але вже за те, що я засвітила на відео неправильну ширину окопів, які вони викопали.

Ольга Калиновська, 5 канал, (всеукраїнське)

Ну мої оператори вже добре знають, що не можна широко горизонти показувати, часто ми б'ємо обличчя військових, якщо про це просять, номери автівок і іншу інформацію, неможна, щоб документи в жодному випадку потрапляли в кадр. Буває якійсь будинки кажуть аеророзвідники не показувати. Тобто дуже обережними з цим потрібно бути.

Дарина Коломієць, Суспільне (всеукраїнське)

Ну і щоб у нас прямо вирізали то такого не було Тому що ми перед зйомкою завжди погоджуємо що можна щоб показувати що ні не можна показувати локацію

Інколи буває таке що от дає коментар людина все ок а потім дзвонять і каже можете його обличчя не показувати там З певних причин Ну ми розуміємо чому

Ця історія про яку я кажу тому що він потім подумав у нього родичів Мелітополь є досі і

Боже просто Цей сюжет побачити росіяни а вони дуже добре все виділяються

а от є військовий який вбиває по факту їхніх військових ну його рівня політологія Ну ми розуміємо що через кілька днів буде сьогодні а тому типу такий випадки А загалом ми просто

4. Рекомендації журналістам, які планують висвітлювати бойові дії

4.1 Безпекові

Марія Малевська, СТБ (всеукраїнське)

Єдина й головна рекомендація – здоровий і цілий журналіст з обома ногами і обома руками буде корисніший, ніж журналіст поранений або мертвий. Бо журналіст поранений або мертвий про перемогу або контрнаступ не напише, а цілий – напише.

**Валерія Подкіч-Могилевська, Військове телебачення
(всукраїнське, спеціалізоване)**

Головна безпекова порада - пам'ятати що ви віжповідаєте не тільки за свою безпеку, а за військових також.

Маргарита Рівчаченко пресофіцерка

Перша рекомендація: подумати чи видійсно хочете їхати в зону бойових дій. Адже за останній рік десь понад 30 журналістів загинуло, крім-того загинули пресофіцери, один із моїх колег Юрій Лелявський загинув. Ця професія є досить небезпечною. По-друге, порада більше до редакції: не треба відправляти журналіста, який пише про культуру висвітлювати бойові дії. В журналіста має бути підготовка, бо потім пресофіцер має більше клопоту, витрачає багато часу, щоб пояснити правила безпеки, як ховатися, як прислухатися до звуків. І не треба людно просто їхати на війну як на екскурсію. І хочеться сказати, що блогери - це не журналісти. Ще одна рекомендація: завжди слухати військових, адже вони знають більше про обстановку.

Не потрібно їхати великою кількістю машин, бо в противника працює аеророзвідка, і це є дуже небезпечно. Щодо підготовки: якщо ви їдете на інтерв'ю до якогось командувача, то варто вивчити його попередні інтерв'ю і не ставити елементарні і відомі питання. Бо в цих людей є мало часу.

4.2 Емоційні, психологічні

Євгенія Китаїва, 5 канал, (всеукраїнське)

Добре обдумати чи вам це потрібно. Прийняти справді свідоме рішення, бо з такою роботою багато чим доводиться жертвувати: особистим життям, сном, нормальною їжею. А вже “у полі” - контролювати себе і намагатися контролювати ситуацію навколо. А також тримати під контролем свій психологічний та психоемоційний стан.

Олександр Матюшенко, МАРТ (регіональне, Миколаїв)

Я раджу розуміти, яку користь принесе поїздка для редакції, чітко розуміти свою мотивацію до роботи, бути морально готовим до звуків вибухів. І розуміти морально, що ти готовий і тоді долучатися. Долучатися до цієї професії варто, адже важливо, щоб у середовищі воєнних кореспондентів зберігалася конкуренція для більшої якості роботи.

Єлизавета Стрій Agence France-Presse (західне, Франція)

Не боятися говорити з людьми, навіть на заправці стоячи можна знайти цікаву історію військового, пошук героїв це так само важливо, як безпека, щоб матеріал виходив цікавим.

Валерія Подкіч-Могилевська, Військове телебачення (всукраїнське, спеціалізоване)

Це все треба любити в першу чергу, бо щоб робити щось класне в тебе має бути натхнення. Якщо ти спілкуєшся з військовими ти маєш бути психологом. Ти маєш знати, як розговорити людину. І якщо тобі страшно - не геройствуй, страшно звісно всім, але є люди іже більш до цього пристосовані. Але коли страх тебе просто перехоплює так, що ти нічого не можеш зробити, то краще працювати в тилу, від цього тоді більше буде користі.

**Ірина Сампан, фрілансерка, Цензор.Нет, Бутусов.Плюс
(всеукраїнське)**

Як казали мої вчителі так і кажу я зараз: “Від мертвого журналіста жодної користі”. Завжди думати про те, чи вартий цей матеріал вашого життя і здоров’я. Також важливо ніколи не підставляти своїх, не наражати інших людей на небезпеку. І третя порада - це висвітлювати більше історій про жінок в армії, про те які вони круті, як їм тяжко будувати тобі кар'єру в цій поки що патріархатній армії. Є дуже багато історій жінок, які потребують підтримки і висвітлення.

Ольга Калиновська, 5 канал, (всеукраїнське)

По-перше, слухати військових, усі без обговорень накази мають бути виконані, не нашкодити нашим Силам Оборони, дбати про власну безпеку, знаходити якісне спорядження, мати фізичну підготовку, бути достатньо наполегливим. І бути психологом, знати як працювати з людьми після травм, цивільних і військових, бо у всіх них там свої травми і треба вміти з ними працювати. І від себе ще - намагатися показувати армію з кращого боку. І не просто армію, а шукати індивідуальні історії, ті про які не говорять і висвітлювати більше такого.

Дарина Коломієць, Суспільне (всеукраїнське)

Потрібно максимально підготувати себе і свій стан до того, що йтимуть бойові дії. Хоча коли вперше ти потрапляєш під обстріл, ти не розумієш, як поводитимешся, бо вперше – це шоківий стан. Коли ти в зоні бойових дій ти весь час маєш бути акумульований, маєш розуміти: що можна знімати, а що ні. У екстрених випадках потрібно брати себе в руки і чітко розуміти як діяти. І звісно потрібно розуміти, як користуватися всім, що є в твоїй аптечці.